

Головне управління освіти і науки Черкаської облдержадміністрації
Черкаський обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних працівників

**Формування високих моральних рис
підростаючого покоління на уроках
української мови (за творчою спадщиною
О.А. Захаренка і В.О. Сухомлинського)**

Черкаси 2010

Упорядники:

О.І. Месевря, завідувач лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

С.І. Січкарь, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

Рецензенти:

В.М. Коваленко, викладач кафедри української літератури та компаративістики Навчально-наукового Інституту філологічних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доцент, кандидат філологічних наук, член Черкаської обласної організації Національної Спілки письменників України;

В.М. Москальчук, заступник директора з науково-методичної роботи, учитель української мови і літератури Черкаського колегіуму „Берегиня” Черкаської міської ради, заслужений учитель України

Методичний посібник для вчителя містить дидактичні матеріали морально-етичного змісту, який передбачає не лише насиченість текстів орфограмами і пунктограмами, а й дає можливість спонукати учнів до роздумів про моральну красу людини, виявляє їхнє розуміння норм поведінки в суспільстві, сприяє формуванню високих моральних рис, працелюбності, героїзму, розвиває творчі здібності.

Учитель може вибирати вправи і завдання, тексти, речення, що найбільш відповідають рівневі підготовленості його учнів.

Пропоновані завдання відповідають вимогам навчальних програм «Рідна мова» для загальноосвітніх навчальних закладів області.

Затверджено вченою радою ОІПОПП
Протокол № 4 від 09.12.2009 р.

З М І С Т

<i>Задорожня Н. П.</i> Тренувальні попереджувальні диктанти до теми «Синтаксис і пунктуація»	4
<i>Кочубей Л. А., Лисяна Н. М., Поліщук О. В.</i> Вправи на узагальнення та систематизацію знань з теми «Морфологія» для учнів 6 класу	12
<i>Ляшенко В. М.</i> Тексти для переказів, бесід за прочитаним, аудіювання, диктантів, вправ для учнів 5 класу	21
<i>Тертична Л. А.</i> Вправи, завдання, тексти для диктантів, аудіювання для учнів 7 класу	31
<i>Власенко С. А.</i> Різномірні завдання для оцінки знань, умінь і навичок з теми «Складне речення» для учнів 9 класу	40
<i>Прокопенко С. М.</i> Творчі завдання, вправи, тексти для диктантів, переказів, аудіювання для учнів 5 – 12 класів	49
<i>Антонюк Н. В., Бедрій О.А.</i> Тексти для диктантів, переказів, аудіювання, вправи, завдання	55
<i>Доценко А. Д.</i> Тексти контрольних диктантів, переказів. Матеріали на допомогу класному керівникові	60
<i>Грищук В. В., Мороз О. Г., Петрова А.В.</i> Тексти диктантів, переказів	70

Н.П. Задорожня,
учитель української мови і
літератури Лебединського НВК
«ЗОШ I-III ступенів №1»
Шполянської районної ради

Тренувальні попереджувальні диктанти до теми «Синтаксис і пунктуація»

Заповіді діда та баби

У нас двоє внучат – Саша і Оксана. Такі милі діти, але не знають, в якій отарі чи в якому табуні вони живуть-виживають. Де, звідки на їхні плечі впали ці негаразди, що породило наше суспільство. Жили люди спокійно, забезпечували себе харчами та й одежею. Були впевнені у завтрашньому дні, хоч до ранку молодь гуляла на вулиці, аби лише не заважати старшим, яким, крім брехливого телевізора, нічого не було потрібно. Де взялася ця перебудова, цей перехідний період? Як скоро нормалізується, стабілізується наше життя? Де наша духовність? Це не щось релігійне, а це наш розум, поняття, переконання, стан душі.

Любі онуки! Пережити це треба, бо у вас свіжі задуми, нові погляди, бо ви зовсім інші, не такі, якими ми колись були. Ми не жалкуємо за часом, в якому жили. Надіюсь, що і ви так колись скажете. Ви будете кращі, розумніші за нас. Ви досягнете вершин у науці, праці. Одне вас прошу: не ламайте того, що побудувало для вас попереднє покоління. Можливо, воно ще знадобиться вам. Запам'ятайте наші заповіді. 166 слів (За О. Захаренком)

Завдання:

1. Випишіть із тексту диктанту складнопідрядні речення, визначте їх вид, накресліть схему.
2. Випишіть речення із вставними словами та звертаннями, поясніть вживання розділових знаків.

Не помилися у виборі стежини життя

Савченко Іван Васильович був кумиром класу. До того ж він якось умів організувати хлопців на хорошу справу. Кремезної статури, доброї вдачі, Іван Васильович був улюбленцем і учнів, і батьків. Його яблунька вже виросла, почала плодоносити, а учні знали, що з неї зривати яблука не можна. Неписаний закон.

А ще Іван Васильович, написавши листа в школу, зізнався: «Перший і абсолютно самостійний крок у велике життя зробив від порогу рідної Сахнівської школи». У нього лист вийшов довгий і красивий, головний редактор

«Енциклопедії шкільного роду» Яковенко Володимир Петрович його наполовину скоротив, а жаль. Я переповім лише окремі його уривки.

«Працював електрозварником у сільгосптехніці, служив в армії. Здійснив свою мрію — вступив до Білоцерківського сільськогосподарського інституту на агрономічний факультет».

На п'ятому курсі під час практики потрапив в автомобільну аварію, після якої Івана Васильовича чекали серйозні фізичні і моральні випробування. Але бажання жити, знайти себе, прагнення залишити щось хороше для людей – перемогли. У Івана кілька медалей і орденів – їх він зберіг для внуків. Напевне, внуки будуть. Дочка Таня працює вчителем, син Роман закінчив сільськогосподарський інститут. 169 слів

(За О.Захаренком)

Завдання:

1. Випишіть речення з однорідними членами речення, поясніть розділові знаки в них.
2. Виписати з диктанту власні назви, пояснити їх правопис.

Спогад

На стенді відмінників-медалістів чотири фото в рамочках чорного кольору. Прикро, але вони рано пішли з життя! Один із них Яценко Володя, наш сусід, батьківська хата якого недалеко від школи. Дивний учень був цей Володя. У молодших класах вчився добре, в середніх — на трійки, а в старших класах хлопця наче «підмінили». Навчався так, що всі учні, батьки та й вчителі заздрили його успіхам. Витягнув на срібну медаль. Ніхто й гадки не мав, що так трапиться. А трапилось. Упродовж двадцяти років з часу закінчення школи Яценком Володимиром учителі приводили учнів до стенду, що на другому поверсі, показували фотографію, розповідали про можливості людини, котра має силу волі і бажання досягти успіхів у житті.

Тоді медалісти, вступаючи до ВНЗ, здавали профілюючі екзамени. Володя готувався до вступу в медичний інститут, мав здавати фізику. Прийшов він до мене, щоб я перевірів, як він знає предмет. Я навмання відкрив одну сторінку, і хлопець зі знанням справи почав напам'ять розповідати текст. Я здивувався його можливостям, а для себе зробив висновок: «Буде ще один наш випускник студентом медичного ВНЗ». Радий був, що так і сталося, раді були родичі, односельці, вчителі. Все-таки свій лікар буде. Подумували про будівництво дільничної лікарні в Сахнівці, спроектували будинок і квартири для майбутніх лікарів.

Та наші плани і мрії не здійснилися. Спочатку перебудова. Потім Чорнобиль. Не обминув він Володю. Як лікаря забрали. Будучи патріотом з дитячих літ, не жалів себе для людей. Напевне, зайву дозу радіації прийняв. Списали. Лікувався недовго. Дружина від нього відмовилась, знайшла іншого...

...А потім звалила недуга, переїхав до матері, тут його й поховали на сахнівському цвинтарі. Злі язики подейкували, що хлопець спився, а насправді це не так. Перед смертю відвідав школу разом з дітьми, побував біля стенду, сказав: «Як швидко промайнули роки, але для мене вони були щасливими».

286 слів (За О.Захаренком)

Завдання:

1. Виписати з тексту диктанту прикладки, пояснити їх правопис.
2. Виписати складнопідрядні речення, визначити їх вид, накреслити схеми.

Криниця совісті

Важко писати про голодомор не тільки тому, що вже багато написано й історики сперечаються, що було причиною страшного людського лиха, а й тому, що сторінки біографії школи, села, суспільства, держави ще більше потемнішають, чорною плямою будуть маячити в часі існування світу. Ще 15 років тому люди не знали слова «голодомор». Сором'язливо замовчували події 1932—33 рр., казали, що цей рік був «неврожайний», що це було «стихійне лихо», «ну, мерли люди, так під час таких катаклізмів не буває без втрат».

На Криниці совісті понад 1100 прізвищ односельчан, майже 400 – дітей, що потрапили в ці жорна історії. Дві сучасні школи (були семирічки) недорахувало село.

Навколо Криниці совісті п'ять скульптур реальних сахнівчан, що не пережили голодомору 1932—33 рр. Ось мати, яка похоронила восьмеро дітей. Сама померла останньою. Ось батько, який не може сказати дитині, чому в хаті немає чого їсти вже три дні. Ось мати, яка витягла з рота вже мертвої дитини їжу, аби син трішки попоїв. А ось дідусь Михайло, що звозив мертвих на кладовище. У центрі головна скульптура — жінка з мертвим дитям на руках...

Якось корнилівський священик (він був один на район) приїхав у Сахнівку освятити криницю в центрі села і порекомендував людям святою водою напувати дітей. Довірливі люди вишикувались до криниці, аби принести додому святої води. Одного вечора прибігла жінка з-за Пастушки до криниці набрати води, а там лише мул. Удень люди вибрали всю воду. Не дочекалося маминої святої води дитя, померло.

Вирішили криницю пізніше назвати Криницею совісті, а цементний хрест пофарбували в чорний колір. Криниця совісті викопана вчителями, всього 12 кілець. До першого кільця, яке стоїть у воді, прикріпили срібні ложки, срібні дукачі й інші срібні речі для того, щоб срібло, поступово розчиняючись у воді, обеззаражувало її постійно, а вода щоб мала приємний смак. На криниці (на момент відкриття) встановили чотири дзвони, які було чути на всю округу, які скликали пом'янути страшні 1932—1933 роки.

305 слів
(За О.Захаренком)

Завдання:

1. Виписати з тексту диктанту кількісні числівники, записати їх словами, вказати відмінок.
2. Виписати складнопідрядні речення, визначити їх вид, накреслити схеми.

Пам'ять не вимерзне

Чорною сторінкою для школи була зима 1997 року. Вимерзли троянди, які так старанно доглядали діти й учителі. Жодне сімейне свято та й трагічна подія не обходилися без шкільних троянд, їх було так багато, що вистачало всьому селу.

Пам'ятаю, як ми їх садили. Цілий ритуал був. З Умані привезли 216 саджанців. Від хати кожного воїна, що не повернувся з війни, принесли по відру землі і по відру води з криниць, з яких вони пили воду. 432 відра стояли, заповнені водою і землею, на ділянках Пам'яті. Троянд було стільки ж, як воїнів-односельчан, що не повернулися з полів брані. Біля кожного куща приладнали таблички з написами, хто садив, і на честь кого посаджено. Потім поставили свічки біля кожної троянди, а щоб вітерець не погасив полум'я, наділи на них паперові циліндрики — «гармошки», залишивши отвори для підтримування горіння. Майже до пізнього вечора люди придивлялись, запам'ятовували, де їхньої сім'ї кущик, прикріплювали рушнички.

Пройшло десять літ, і поляни не стало. Була сувора зима, і кущі вимерзли. Довелось просити голову обкому профспілки віднайти кошти, щоб знову придбати і посадити троянди.

Так і зробили... Чотири кущики троянд посадили американці-вчителі з Каліфорнії, привізши з собою землю з свого городу та центра Землі (в Америці можна це купити). Деякі бабусі привезли землю і воду з іншого району чи області. З собою брали внуків. На урочистостях були і солдати Черкаського гарнізону. Фантастикою був залп з дванадцяти автоматів. Для учнів це було дивним і неповторним. Вони ще довго обговорювали посадку троянд. Присягалися доглядати кущі і жити так, як жили їхні родичі. 247 слів (За О. Захаренком)

Завдання:

1. Виписати з тексту диктанту кількісні числівники, записати їх словами, вказати відмінок.
2. Виписати з тексту диктанту слова з орфограмою «М'який знак» і «Апостроф», пояснити їх правопис.

Екзотика

Територію біля криниці визначили для альпінарію. Що воно таке — мало хто знав з дітей. Альпінарій, альпінарій — звучить красиво, щось на гори Альпи схоже. Вирішили, щоб і камінчики були, і високогірне озеро, і рослини, і квіти, і

дикоростучі трави, і різні деревця. Задум був красивий, а для втілення потрібні бажання, ресурси і праця, своя власна і дітей. А головне — ціль: наука і краса. Ми вже трохи звикли, що одного без іншого не буває. Наука, яка не базується на законах природи, може бути й схоластикою, а до того ж і шкідливою. Наука завжди раціональна і, звичайно, потребує краси. На цьому зійшлися. Пропозицій було море, більшість для нас утопічні, нереальні, нездійсненні.

Підтягнули трактором кілька великих каменів, посадили сріблясті ялинки, кущ калини, викопали озерце. Стіни (береги) його зробили бетонними, а дно — глиняним. Глину страмбували. Чули, що вона не пропускає вологу (воду). Раділи, що експеримент удався. Не вся вода за ніч втекла. Знайшли черепах, рибок, раків. А ще повісили дві клітки з папугами над озерцем, щоб бачили воду, радували своєю красою перехожих і учнів, що на перерві прибігали до альпінарію подивитися на дива, які може влаштувати людина, якщо вона захоче оточити себе красою, а не жити як «бузувір».

193 слова

(За О.Захаренком)

Завдання:

1. Виписати з тексту диктанту слова іншомовного походження, з'ясувати їхнє значення за словником іншомовних слів.

2. Виписати з тексту диктанту речення із однорідними членами, пояснити вживання розділових знаків у них.

Мокра і суха сорочки

У матері двоє синів — Іван і Сергій.

Коли почалися літні канікули, мати сказала синам:

— Беріть, хлопці, сапи та йдіть на роботу в колгосп.

Ще й сонце не сходило, збудила мати синів. Взяли вони сапи й пішли прополювати соняшники.

Увечері хлопці повернулися з роботи. В Івана мокра сорочка, в Сергія — суха.

Вмилися хлопці, повечеряли. Іван ліг спати, бо завтра знову на роботу. А Сергій вийшов на подвір'я, сів собі на лавці та й сидить.

Наступного дня ще тільки хлопці на поріг, а мати вже дивиться на сорочки. В Івана — мокра, в Сергія — суха.

Сплять сини. А мати до півночі сидить над ними. Подивиться на Івана — усміхнеться. Подивиться на Сергія — тяжко зітхне.

100 слів

(За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Прочитати диктант, записати його під диктовку. Зверити написане з текстом диктанту.

2. Скласти твір-роздум з теми: «Чому тяжко зітхає мати?»

Відлітають лебеді

Тихий осінній вечір. Сіло за гору сонечко. Небо на заході пурпурове — завтра буде вітер. А сьогодні тихо-тихо. Коли це з-за лісу лунає тривожний крик: «Курли, курли...» Високо в небі летить зграя лебедів. Чого вони кричать так тривожно?

Здається, вони щось забирають із рідної землі. Пригадалась мені казка, що її розповідала бабуся: коли відлітають лебеді, вони своїми крильми сіють на землі печаль. Я вдивляюся в зграю, що летить. На тонких лебединих крилах грають пурпурові відблиски вечірньої заграви. Хіба печаль пурпурова? Вона ж блакитна, бузкова, як високі могили в степу.

– А коли повертаються лебеді, що вони тоді сіють крильми?

– Радість. 98 слів (За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Виписати з тексту складні речення, пояснити розділові знаки в них.
2. Написати твір-роздум з теми: «Якого кольору радість?»

Найласкавіші руки

Маленька дівчинка приїхала з мамою у велике місто. Пішли вони на базар. Мама вела доньку за руку. Дівчинка побачила щось цікаве. На radoшах заплескала в долоні. І загубилася в юрбі. Загубилась і заплакала:

– Мамо!.. Де моя мама?

Люди оточили дівчинку й питають:

– Як тебе звуть, дівчинко?

– Оля.

– А маму як звуть? Скажи, ми зараз її знайдемо.

– Маму звуть... мама... матуся.

Люди усміхнулись. І знову питають:

– Ну, скажи, які в твоєї мами очі: карі, сині, блакитні, сірі?

– Очі у неї... найдобріші...

– А коси? Які в мами коси — чорні, русі?

– Коси... найкрасивіші...

Знов усміхнулись люди. Питають:

– Ну, скажи, які в неї руки? Може, якась родимка у неї на руках є, згадай.

– Руки у неї... найласкавіші.

Пішли люди й оголосили по радіо:

«Загубилася дівчинка. У її мами найдобріші очі, найкрасивіші коси, найласкавіші в світі руки». І мама знайшлася. 135 слів

(За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Пояснити вживання розділових знаків у діалозі.
2. Перебудувати 5 речень (на вибір) з діалогом на речення з прямою мовою, пояснити розділові знаки в таких реченнях.
3. Написати твір-опис зовнішності з теми: «Моя матуся – найрідніша у світі людина».

Хризантема й цибулина

Недалеко від хати росла Хризантема. На спаді літа вона зацвіла ніжним рожевим цвітом і милувалася своєю красою, її квіти шепотіли: «Які ми красиві...»

А поруч із Хризантемою росла Цибулина. Ну, звичайнісінька цибуля. На спаді літа Цибулина допіла, зелене пір'я зів'яло, й від неї відгонило гострим духом. Хризантема зморщила носа й каже:

– Як неприємно від тебе тхне! Дивуюся, навіщо люди таке й сіють. Мабуть, щоб відлякувати бліх.

Цибулина мовчала. Проти Хризантеми вона відчувала себе простачкою. Та ось із хати вийшла жінка й іде прямо до Хризантеми.

Ця затамувала й дух. Певно, що жінка зараз скаже: «Які гарні квіти в Хризантеми!»

Жінка справді підійшла до Хризантеми й сказала:

– Які гарні квіти!..

Хризантема аж танула од утіхи.

Потім жінка нахилилась, вирвала Цибулину, роздивилася й вигукнула:

– Яка гарна Цибулина!

Хризантема нічого не могла збагнути. Вона собі думала: «Невже й Цибулина може бути гарна?»

139 слів

(За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Пояснити вживання розділових знаків у діалозі.
2. Перебудувати 5 речень (на вибір) з діалогом на речення з прямою мовою, пояснити розділові знаки в таких реченнях.
3. Написати твір-роздум з теми: «Невже ж Цибулина може бути гарна?»

Бо я людина

Вечоріло. Дорогою ішли два подорожні: батько й малий син. Посеред дороги лежав камінь. Батько не помітив його, спотикнувся й забив ногу. Йому заболіло. Крекчучи, він обійшов камінь і, взявши хлопчика за руку, пішов далі.

Другого дня батько з сином ішли тою самою дорогою назад. Батько знов не помітив каменя, знов спотикнувся й забив ногу.

Третього дня батько й син знов ішли тою самою дорогою. До каменя ще було далеко. Батько сказав синові:

— Дивись уважно, сину. Треба обминути камінь.

Ось і те місце, де батько двічі спотикнувся й забив ногу. Вони зменшили ходу, але каменя вже не було. На обочині дороги сидів сивий дід.

— Дідусю,— питає хлопчик,— ви тут не бачили каменя?

— Я прибрав його з дороги.

— Ви теж спотикнулися й забили ногу?

— Ні, я не спіткнувся й не забив ногу.

— Чому ж ви прибрави камінь?

— Бо я людина.

Хлопчик став та й думає.

— Тату,— питає він,— а хіба ви не людина?

148 слів

(За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Пояснити вживання розділових знаків у діалозі.
2. Перебудувати 5 речень (на вибір) з діалогом на речення з прямою мовою, пояснити розділові знаки в таких реченнях.
3. Написати твір-роздум з теми: «Я – людина», використовуючи ситуацію, що описана у диктанті.

Котлета – мов камінь

Це було важкого року — зараз же після війни.

Сьогодні третій клас іде в ліс. Марія Миколаївна звеліла зібратися в школі. Всі прийшли до сходу сонця.

У кожного пакуночок із їжею — хліб, цибуля, варена картопля, а в декого навіть сало. Усе зі своїх пакуночків діти виклали, загорнули у великий аркуш паперу й уклали в речовий мішок. Діти подумали: ми — один колектив, одна родина, чого ж кожному сидати над своїм вузликом?

Льоня також поклав до речового мішка свій шматок хліба, кілька картоплин і дрібку солі. Але в кишені зостався згорток із котлетою. Мати загорнула її в папір і сказала:

— З'їси, щоб ніхто не бачив.

У лісі діти гралися, читали книгу, біля вогнища розповідали казки.

Згодом на великій скатертині розіклали всі припаси й сіли обідати. Поруч із Льонею сиділа Майя, худенька білокоса дівчинка. Батько її загинув в останній день війни. Стали ділитися, хто що мав. Майї дістався маленький шматочок сала. Вона перерізала його пополам і поділилася з Льонею.

Хлопчик мимоволі засунув руку в кишеню й осікся. Йому здалося, що в кишені у нього не котлета, а камінь.

Коли пообідали, Марія Миколаївна сказала:

— Діти, зберіть папірці й спаліть.

Коли папірці зібрали й склали на купку, Льоня непомітно викинув у сміття і свій згорток із котлетою.

200 слів

(За В.Сухомлинським)

Завдання:

1. Пояснити вживання розділових знаків у діалозі.
2. Перебудувати 5 речень (на вибір) з діалогом на речення з прямою мовою, пояснити розділові знаки в таких реченнях.
3. Написати твір-роздум з теми: «Що для тебе означає поняття «совість»?»

Використана література

1. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.:СПД Богданова А.М.,2006. – С. 143-145, 146-150.
2. Сухомлинський В.О. Чиста криниця: казки, оповідання, етюди. Для сімейного читання. – К.: Веселка, 1993. – С. 80-83.

Л. А. Кочубей,

учитель української мови і літератури
Дубівського НВК Уманської
районної ради

Н. М. Лисяна,

учитель української мови і літератури
Козацької ЗОШ І-ІІІ ступенів
Звенигородської районної ради

О. В. Поліщук,

учитель української мови і літератури
Павлівського НВК Тальнівської
районної ради

Вправи на узагальнення та систематизацію знань з теми «Морфологія» для учнів 6 класу

Велика педагогічна спадщина Василя Сухомлинського та Олександра Захаренка дає нинішньому поколінню учителів неоціненний матеріал для навчання та виховання юних душ. А щоб вони були дійсно чистими, світлими, відкритими для добра, сприймали світ прекрасним, словесник може і повинен використовувати багату спадщину цих педагогів. Їхні ідеї, вислови, нотатки та художні твори – це цінний доробок для ефективних уроків мови та літератури. Адже вони містять глибокий зміст і розкривають різні грані життя.

Пропоновані речення та невеликі тексти, взяті з творів В. Сухомлинського, сприяють формуванню високих моральних рис, працелюбності, героїзму, любові до Батьківщини, матері, розвивають поетичність у поглядах на природу.

Усі матеріали роботи дібрано відповідно до календарного планування з української мови та літератури для 6-го класу і можуть бути використані на уроках з метою перевірок, узагальнення та систематизації знань, умінь та навичок учнів.

У роботі вміщено тексти вправ з теми «Морфологія» (їх можна використовувати і для роботи в групах, і для індивідуальних занять з учнями), 2 тексти для контрольних диктантів, текст для зв'язного мовлення (докладний переказ з елементами опису зовнішності людини), текст для переказу з продовженням (на урок літератури), 1 текст для читання мовчки та 1 текст для аудіювання (із питаннями та 3 варіантами відповідей).

Тексти вправ, диктантів, переказів мають важливе значення у вихованні підростаючого покоління.

Вправа 1

Записати з тексту іменники, що означають власні назви. Зробити фонетичний розбір підкресленого слова.

Їдуть у село Сахнівка, що на Черкащині, звідусюди... Сьогодні випускний вечір. Директор школи Олександр Антонович Захаренко прикріплює нові фотографії та прізвища випускників:

– Це наш маленький Георгіївський зал. Коли ми відкривали його, то домовились, що жоден вихованець не сміє зганьбити свою школу, село, ім'я своє.

Вправа 2

Виписати з тексту іменники, вказати їх відмінки. Зробити словотвірний аналіз підкресленого слова.

Перед вікнами школи, де табунець плаучих верб вмокає коси в темінь, лепече чудернацькою мовою фонтан, зроблений руками учнів. Сплеснеш у долоні – аж тоді дзюрчить і захлинається вода.

Вправа 3

Виписати іменники, що означають назви неістот. Зробити фонетичний розбір підкресленого слова.

Ялинове міжряддя веде до музею, в якому більше 5 тисяч експонатів. Виставка скульптур Івана Куща... Земляки-революціонери, підпільники, герої Корсунь-Шевченківської битви, що гриміла на сахнівських межах, жителі, які прославили себе трудом.

Вправа 4

Виписати іменники, вказати їх відміну. Зробити синтаксичний розбір першого речення.

Музей у Сахнівці – святиня для всіх. Там зберігається найдорожче: пам'ять про рід. Учні школи зібрали у кожної сім'ї усе найзначиміше: листи, документи, скупі газетні повідомлення, фотографії полеглих на полі війни.

Вправа 5

Виписати прикметники, визначити їх розряд за значенням, пояснити орфограми в складних словах.

Через дорогу від школи широковіконною повинню здіблюється навчально-спортивний комплекс. На першому поверсі його розмістились виробничі цехи. Слюсарний, деревообробний, токарний, швейний, електроцех. Тут же, внизу, плавальний басейн, стіни якого оздоблені кольоровою мозаїкою.

Вправа 6

Виписати іменники, визначити форму відмінка. Зробити фонетичний розбір підкресленого слова.

Дитина, підліток, юнак повинні почувати себе в школі такою самою мірою трудівниками, творцями матеріальних цінностей, як і добувачами знань.

Вправа 7

Виписати прикметники, вказати їх розряд за значенням. Зробити морфологічний розбір підкресленого слова.

Музей з планетарієм, обсерваторія, триповерховий навчально-спортивний комплекс зв'язані в єдиний архітектурний вузол. А все це зроблено руками учнів, їхніх батьків та вчителів. Названі споруди – справжнє сахнівське чудо!

Вправа 8

Виписати займенники, визначити їх розряди за значенням. Зробити словотвірний аналіз підкресленого слова.

Діти повинні працювати по своїй силі щоденно! Влітку, взимку, у спеку і дощ. Їх треба заворожити корисною і цікавою справою. Так захопити, щоб у дітей вирости крила в душі. Щоб у них очі світилися від бажання довести почате до кінця. Оце кредо Олександра Антоновича Захаренка.

Вправа 9

Виписати дієслова, визначити їх дієвідміну.

Молодий фізик та математик Захаренко створив гурток. На першому занятті взялися «проекувати» повітряну кулю, яка б могла підняти вантаж. Робили розрахунки, різали, клеїли, доточували, сперечалися. І ось велетенська куля відірвалась од землі і полинула над Сахнівкою. Скоро всі звикли, що у цім селі завжди щось «витворяють».

Вправа 10

Записати цифри словами. Зробити фонетичний розбір підкресленого слова.

Навчально-ідеологічний комплекс будували 2 роки. Було проведено 52 суботники. На будівництво затрачено 39 тисяч карбованців. Споруджували музей батьки, діти, вчителі. Трудилися без думки про винагороду. А школа виношує новий задум – спорудити Палац здоров'я.

Вправа 11

Виписати займенники, визначити їх розряд. Зробити синтаксичний розбір останнього речення.

Всі блага і радощі життя створюються працею. Без праці немислиме чесне життя. Навчання – твоя перша праця. Своєю працьовитістю ти примножуєш честь сім'ї, роду і створюєш своє ім'я.

Вправа 12

Зробити морфологічний розбір підкресленого слова. Виписати іменники III відміни.

Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Тільки доброта і чуйність становлять моральне багатство.

Тексти для переказів, аудіювання

Завдання 1

Докладний переказ тексту з елементами опису зовнішності людини.

Солом'яні брилі

У тихе містечко над Дніпром приїхав на літні канікули хлопчик із великого міста.

Привів його матрос із пароплава, що ходить із верхів'я Дніпра аж до самого моря. Матрос привів хлопчика до батькового фронтового друга.

Поселили малого в кімнатці, вікно якої дивиться на Дніпро. Щодня хлопчик бігав на пляж, купався, грався. Там було багато людей – маленьке містечко влітку гостинно відчиняло білі свої хатки відпочивальникам.

Першого ж дня хлопчик побачив на березі сивого діда. Сидів той на камені, а поруч на піску лежали великі солом'яні брилі, хоч сам був чомусь непокритий. Обличчя його було посічене зморшками. Він сидів і дивився на Дніпрові хвилі.

Хлопчик помітив, що в старого ніхто не купив жодного бриля. Так вони і лежали всі три неторкнуті до самісінького вечора.

Жаль стало хлопчикові діда. На щодень він мав п'ятдесят копійок на морозиво. От раз підходить до старого і питає, скільки коштує один бриль.

- Двадцять п'ять копійок, – тихо мовить старий, не підводячи голови.
- Дайте, будь ласка, два брилі.

Старий дав йому два брилі, гроші сховав у кишеню. Хлопчик думав: от зараз дід йому дякуватиме. Але той навіть не глянув на хлопчика. Хлопчикові здалося, що старий дивиться кудись в одну точку.

Наступного дня поруч каменя знову лежали три брилі. І знов ніхто не підходив до діда, не питався.

Коли хлопчик ішов обідати, вийняв гроші, що були у нього на морозиво, й знову купив два брилі. Старий не підняв голови, але хлопчикові здалося, що він вслухається в кожне його слово.

Потім було так щодня: хлопчик купував два брилі й ніс до своєї кімнатки з вікном на Дніпро. Він помітив, що дід прислухається не тільки до його слів, але й до його ходи.

Ось і останній день літніх канікул. Завтра по хлопчика приїде батько. Хлопчик прийшов до старого, купив два брилі й хотів уже йти, аж тут дід підняв руку й поклав йому на плече:

- Прощавай, хлопчику, – тихо мовив. – Ти добра людина.

Хлопчик відчув, як жалощі стискають йому серце.

- Звідки ви знаєте, що я їду? – тільки й прошепотів.

Старий підвів голову – й хлопчик побачив, що в нього немає очей.

Довго, дуже довго вони мовчали.

- Ви самі робите брилі? – спитав хлопчик.

- Так, я роблю їх сам... Уночі... Якби я не працював, то помер би.

Хлопчик важко зітхнув і сказав:

- Я приїду й на те літо. Не помирайте, дідусю... Добре?

- Добре, хлопчику, – тихо мовив старий, і руки в нього затремтіли. – Тепер я вже помирати не буду.

Завдання 2

Написати переказ із продовженням.

Важко бути людиною

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежить у долині за кілька кілометрів од села. Втоmlені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Вони зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили.

Відійшли з кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

- А ми ж не подякували жінці за воду. – Її очі стали тривожні.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

- Ну що ж... – каже Роман, – це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

- Варто, – наполягає Марійка. – Ну хіба тобі не соромно перед собою, Романе? Ви як хочете, – каже Марійка, – а я повернуся і подякую...

- Чому? Ну, скажи, чому це треба обов'язково зробити? – питає Роман. – Адже ми так потомилися...

- Бо ми люди. Якби ми були телята, можна було б і не вертатися.

Вона обернулась і рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилину й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

Завдання 3

Текст для аудіювання.

Не забувай про джерело

- Бачите, діти, ось цей спалений сонцем пустир у долині? – питає учитель.
- Бачимо, – відповідають діти.

- Тож послухайте бувальщину. Ось тут, на місці цього пустиря, багато років тому був глибокий ставок – аж до села, що розкинулось ген під горою. Можна було вплинути човном на середину й веслувати до он тих дубів, їх тоді там багато було, а тепер три лишилося, та й ті усихають... На березі верби росли. В лісі водились білки.

То старовинне козацьке село. Викопали ставок запорожці після битви під Жовтими Водами. І поселились на його березі. Та стали помічати, що ставок мулом заносить. Зійшлися селяни на сходку й ухвалили: кожен, хто скупався в ставку чи помилувався його красою, мусить набрати відро мулу і винести аж туди, за балку, й висипати в поле.

Люди й дотримувались цього розпорядку. Над ставом на вербових кілках висіли дерев'яні відра. Для дорослих чоловіків – великі, як половина нинішньої бочки. Для жінок, підлітків – менші. Для дітей – маленькі. Тільки той, що був у матері на руках, не платив працею за радість і задоволення.

Ставок ставав чистіший і глибший. Та ось хтозна звідки приїхала в село сім'я (батько, мати, четверо синів і дві дочки), яку прозвали Неприкаяними. Поселились вони на околиці, недалеко від ставка. І дорослі, й діти з весни до осені купалися в ставку, а за відра й не брались. Спочатку люди якось не звертали на те уваги. А потім стали помічати, що чимало підлітків так само робить: купаються, а мулу не виносять.

Старі люди брались повчати молодь: «Що ж ви робите?». А підлітки їм:

- Раз Неприкаяним можна, то й нам не гріх.

Поганий приклад виявився перехідним. Багато підлітків, а потім і дорослих стали приходити купатися після смеркання, щоб ніхто не бачив...

Старі хитали головами, та вдіяти нічого не могли. Дерев'яні відра, що висіли на вербових кілках, розсохлись, розсипались, а потім зникли.

Старий звичай забули.

Кожному думалось: «На мій вік вистачить». Та ставок мілів, перетворювався на болото, заростав бур'яном.

Настав час, коли вода тут затримувалася тільки весною. А потім і того не стало.

І ставок щез.

Тільки спогад про нього зберігся.

Подумайте над цією бувальщиною, діти.

Напившись води, не забувай про джерело, з якого вода витікає.

Тест

1. Що запропонував учитель дітям?

- ✚ Послухати казку.
- ✚ Послухати бувальщину.
- ✚ Розповісти легенду.

2. Викопали ставок запорожці і:

- ✚ Поселились на його березі.
- ✚ Поїхали із села.
- ✚ Посадили на березі дерева.

3. Хто не платив працею за радість і задоволення?

- ✚ Підлітки.
- ✚ Ті, що були у матері на руках.
- ✚ Жінки, чоловіки.

4. Ставок ставав після очищення:

- ✚ Брудніший і глибший.
- ✚ Чистіший і вужчий.
- ✚ Чистіший і глибший.

5. В село приїхала сім'я:

- ✚ Батько, мати, четверо синів і дві доньки.
- ✚ Мати, трое синів і дві доньки.
- ✚ Батько, мати і дві доньки.

6. Чому ставок став міліти, а потім щез?

- ✚ Бо всі купались, а мулу не виносили.
- ✚ Бо розсохлись дерев'яні відра.
- ✚ Бо забули про джерело.

Тексти для диктанту

Школа – колиска долі

Я повертався з Сахнівки до Корсуня.

Ніде так легко не думається, як у дорозі. Та ще в автобусі, котрий між селами снує. Про сахнівське чудо думається. Не тільки про школу, а й про силове поле, що навколо неї.

Ось приходить до директора колишній учень Микола Сушенко. Працює у Млієві, на станції по садівництву.

- Почув я, Олександрє Антоновичу, що збираєтесь закладати дендропарк. Хочу подарувати вам сад.

- Як сад?

- Отак. Сам висіяв насіння, маю саджанці, сам щепив їх. І посадити допоможу.

Кожен щось несе до школи, мов та бджілка. Микола Сушенко – сад, баба Мотря – рушники, учитель із Черкас – телескоп. Школа – це мій дім, моя святиня, моє щастя, а для багатьох – колиска долі.

(110 слів)

(О.А. Захаренко)

* * *

Хіба може бути щось прекрасніше, ніж оця гра барв на ясному небі, коли сходить сонце? А пшеничне поле, вкрите рососою, теж грає. Це міради крапель роси відбивають небесну гру барв. Тихо схилилися над землею колоски. Пахне

пшениця. Ці пахощі неповторні, ніщо так не пахне, як визріваюче пшеничне зерно. Це сонце вклало енергію в свої комори життя, тепла, радощів. Пахощі визріваючого пшеничного зерна нагадують спеку літнього дня і прохолоду лісу, і шум комбайна, і дзвінку дівочу пісню в надвечір'ї, і смачну, тільки що з печі хлібину... Ось що таке пшеничне поле...

Вслухаймося в степову тишу. Спочатку вона безмежна, немов ці поля. Здається, все спить. Та степ вже прокинувся, жде сонця. (109 слів)
(В. Сухомлинський)

Текст для читання мовчки

Рушники бабусі Мотрі

У бабусі Мотрі було три сини, міцних, як дубки на узліссі. І працюючих – будь-яка робота в руках горіла. Все життя радіти б матері, милуватися ними, онуків бавити. Та не довелося...

Найстарший – Василь – загинув у 1941-му під Москвою, встигнувши зробити лише перший переможний крок, визволяючи рідну землю.

Сергійко, білоголовий та блакитноокий, як і батько його в молоді роки, загинув неподалік від рідної оселі в селі Іржавцях Канівського району.

А найменший Іванко, гожий, як весняний ранок, все йшов та йшов уперед. І приносив листоноша солдатські трикутники, а в них теплі й щирі слова, що так гріли материнське серце. Писав, що в тяжких боях згадає її ніжні руки і ласкаві очі, що б'є ворога нещадно.

Та ось останній лист з-під Берліна: «Чекайте на мене, мамо». Тоді й надумала мати вишити рушник, яким би її синочок Івасик, окраса її життя, витре з обличчя порох війни.

Радісно забігала голка, вишиваючи сонячні візерунки. Та раптом чорна, мов осіння ніч, звістка: не долетів сокіл, упав, ужалений ворожою кулею.

Подалі заховала мати рушник, омийтий гіркими сльозами, щоб не ятрив душу. Та не могла заспокоїтися вона. Довгого зимового вечора знову взялася за рушничок. Густо впліталися у візерунок чорні нитки, лягаючи материнською журбою на полотно. А в день відкриття у Сахнівці обеліску Слави принесла до нього старенька рушничок і, тричі низенько вклонившись, поклала його біля бронзовочолих солдат, які навічно застигли у центрі села.

А поряд лягло ще багато материнських рушників, вишитих горем, зітканих сльозами.

У народному музеї рушники бабусі Мотрі – біля портретів її синів.

Кожний експонат музею дорогий сахнівчанам, школярам, які активно створювали його. Разом з учителями вони розподілилися на групи, пішли в кожну хату. Шукали додаткові відомості про односельчан – воїнів Великої Вітчизняної війни.

У музеї проводяться екскурсії. Юні екскурсоводи розповідають про тьотю Теклю, яку спалили німці живцем разом з дворічною донькою, про бабусю Мотрю, яка вишила рушничок, але так і не дочекалася жодного свого сина.

Ведучи екскурсію, вступаючи в контакт з людьми різного віку, різних професій, уподобань, учні здобувають організаторські, пропагандистські навички, глибше відчують, краще усвідомлюють те, про що розповідають іншим.

День за днем, рік за роком крокують шляхом своїх батьків їх сини і дочки. Вони бережуть пам'ять про тих, хто відстоював свободу і незалежність нашої Батьківщини у смертельному бою з німецькими фашистами. Зберігаючи і примножуючи традиції свого народу, молодь успішно складає іспит на громадянську зрілість.

(388 слів)

(О. А. Захаренко)

Тест

1. У бабусі Мотрі було:

- ✚ два сини;
- ✚ три доньки;
- ✚ три сини.

2. Листоноша приносив:

- ✚ подарунки;
- ✚ солдатські трикутники;
- ✚ парасольки.

3. Останній лист від сина прийшов:

- ✚ з-під Києва;
- ✚ з-під Берліна;
- ✚ з-під Парижа.

4. З якою метою мати сіла вишивати рушник?

- ✚ щоб син прикрасив портрет батька;
- ✚ щоб син витер з обличчя порох війни;
- ✚ щоб міг ним користуватися.

5. Які кольори вплелися у візерунок?

- ✚ яскраві;
- ✚ червоні та зелені;
- ✚ чорні.

6. Збереження та примноження традицій свого народу для молоді це:

- ✚ високі слова;
- ✚ екскурсії в музеї;
- ✚ іспит на громадянську зрілість.

Список використаної літератури

1. Захаренко О. А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А. М., 2006.
2. Рідна мова. Програма для 5-12 класів / за ред. Скуратівського. - К. :Ірпінь, Перун, 2005.
3. Сухомлинський В. О. Квітка сонця: притчі, казки, оповідання. – Х. : Школа, 2009.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. Т. І. – Київ: Рад. школа, 1977.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. Т. ІІІ. – Київ: Рад. школа, 1977.

В. Н. Ляшенко,
учитель української мови і
літератури Крупського НВК
Золотоніської районної ради

Тексти для переказів, бесід за прочитаним, аудіювання, диктантів, вправ для учнів 5 класу

Сьогодні висуває перед педагогами чимало завдань: оновлення змісту, форм, методів виховання та навчання дітей, зміни стратегії виховання – перехід від навчально-дисциплінарної моделі до особистісно орієнтованої, гуманізація і демократизації навчально-виховного процесу. Зрозуміло, що гуманізація однаковою мірою має стосуватись і особистості дитини, і особистості педагога. От чому сьогодні таке актуальне звернення до гуманістичних ідей вітчизняної та світової педагогіки. Заслуга видатних діячів педагогіки насамперед у тому, що вони не відокремлювали особистості педагога і дитини, а виходили з рівноцінності у вихованні й навчанні. І яскравим прикладом вираження такої позиції слугує система всесвітньо відомих педагогів-гуманістів Олександра Антоновича Захаренка та Василя Олександровича Сухомлинського.

Використання чужого досвіду є творчою справою. Василь Олександрович наголошував: *«Досвід – це як сад квітучих троянд. Ось нам треба пересадити цей квітучий куц із саду на своє поле. Що для цього потрібно зробити? Насамперед, вивчити ґрунт свого поля, додати те, чого в ньому не вистачає. Підготувати цей ґрунт, потім уже пересаджувати. Але як? Разом з ґрунтом, не оголюючи коренів».*

Творчі ресурси кожної дитини величезні, тож наше завдання – створити належні умови для якісної реалізації їх, привчити дитину до систематичного творчого осягнення дійсності засобами рідного слова. Всі завдання, які висвітлені у цій роботі, є творчими і спрямовані на вироблення цілісної системи плекання творчих здібностей школярів у царині слова.

Робота розрахована на учнів 5 та 7 класів, і ми маємо надію, що вона надасть допомогу вчителям української мови та літератури.

*«У природі немає дитини
безталанної, ні на що не здатної.
Кожному можна дати
щастя творення, кожного треба
вивести в люди».*

В. Сухомлинський

Кожна стежинка впевнено веде дитину в дорослий світ через безцінні твори Великого Добротворця сучасності – Василя Сухомлинського, його мудрі

оповідання, казочки, спонукають замислитись над вчинками, ненав'язливо вчать прекрасного, справедливого, доброго, ніжнього. Вони всі щирі й проникливі, як і вся діяльність Великого педагога.

Казка – одна з найулюбленіших дітьми літературних жанрів, тому що з раннього віку вони чують казки в сім'ї, в дитячому садку. Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити.

Василь Сухомлинський вважав, що народну казку потрібно сприймати як частку життя народу, творіння його могутнього таланту, і в душі дитини має пробуджуватися почуття гордості за творчий дух, думку, винахідливість народу. Нам близька його думка про казку як засіб усебічного виховання і розвитку: вона навчає, закликає, зобов'язує, формує розум, допитливість, кмітливість, чутливість до найтонших відтінків думки, захоплює дітей незвичністю змісту, високим злетом творчого задуму, дивує їх. «Казка – це образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови».

Пропоную казку В. Сухомлинського для переказу та бесіди за прочитаним.

Як Джміль нагодував Бджолу

У конюшини квіти – мов дзвіночки. Але дуже довгі. Десь у глибині дзвіночка стоїть кухлик із солодким конюшиновим нектаром. Прилетіла на дзвіночок Бджола, спробувала дістати своїм хоботком, та дарма.

Сидить Бджола й плаче. Коли це летить Джміль – «Ж-ж-жу...» Розповіла йому Бджола про своє горе.

Добре, я допоможу, – каже Джміль.

Послав у конюшиновий дзвіночок свій довгий хоботок. Висмоктав нектар із кухлика.

Підлетіла до нього Бджола, простягла свій хоботок до Джмелиного. Джмелик дав їй півкухлика. Подякувала Бджола та й полетіла.

З того часу Бджола й Джмелик приятелюють.

Запитання до казки:

1. Чи траплялися у вашому житті випадки, коли з допомогою когось вам удавалося впоратися з важким завданням?
2. Які справи у вашій сім'ї виконують спільно?
3. Якби до вас прилетіла Бджілка, що б ви їй порадили?
4. Чим би закінчилась ця пригода, якби не прилетів Джміль?
5. У чому ви бачите співпрацю?
6. Придумайте різні ситуації, коли мешканцям лісу потрібне уміння співпрацювати.

На уроках української літератури у 5 класі, читаючи твори В. Сухомлинського, можна провести бесіду.

Що найтяжче журавлям

Тихого осіннього вечора на узліссі сіли відпочити журавлі. Вони летіли в теплий край. Сонце вже зайшло, то й заночують.

Притулились журавлі до білокорої берези та й курличуть щось тихо-тихо. Береза прислухається, хоче зрозуміти, про що вони гомонять.

– Куди це ви летите, журавлі? – питається Береза.

– У теплий край, – відповідають журавлі.

– Ой, зима, зима... – бідкається Береза. – Вже й у мене листя осипається...

Мабуть, далека й тяжка вам дорога, журавлі?

– Дорога тяжка, – відповідає найстарший Журавель. – Та не дорога нам найтяжча.

– А що ж вам найтяжче? – дивується Береза.

– Найтяжче нам жити кілька місяців на теплій ріці. Називається вона Ніл. Немає там ніколи зими. Вічно цвітуть квіти...

– То чому ж там найтяжче? – ще більше дивується Береза.

– Бо то не рідна земля, – каже найстарший Журавель, – бо немає там тебе, білокора Березо.

Запитання до оповідання:

1. Уявіть, що журавлі залишаться зимувати в рідних краях. Що може статися?

2. Чи люблять журавлі свій рідний край? А ви його любите?

3. Яка пора року вам подобається найбільше і чому? Чим ви любите займатися в різні пори року?

4. Як ви гадаєте, чому журавлі сумують? Чи хотіли б вони змінити свою долю?

5. Як може добрий характер і хороші друзі змінити долю людини?

Велике значення на уроках рідної мови має використання системи усних і письмових вправ, спрямованих на формування активної, різнобічно розвинутої національномовної особистості, яка належним чином вмітиме практично користуватися рідною мовою у найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

«Мова – то цілюще народне джерело, і хто не припаде до нього вустами, той сам усихає від спраги». Автором цих прекрасних слів є В.Сухомлинський, талановитий педагог, який своє серце віддав дітям і наполегливо навчав мови.

На уроках української мови вже дуже давно проводиться така форма роботи, як аудіювання. Пропонуємо оповідання В. Сухомлинського «Важко бути людиною» для навчального аудіювання.

Важко бути людиною

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили у далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежить у долині за кілька кілометрів од села. Втовлені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Вони

зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялася сила.

Відійшли з кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала :

– А ми ж не подякували жінці за воду. – Її очі стали тривожні.

Діти зупинилися. Справді забули подякувати.

– Ну що ж ... – каже Роман, – це невелика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

– Варто, – наполягає Марійка. – Ну хіба тобі не соромно перед собою, Романе? Ви як хочете, – каже Марійка, – а я повернуся й подякую...

– Чому? Ну, скажи, чому це треба обов'язково зробити? – питає Роман. – Адже ми так потомилися...

– Бо ми люди. Якби ми були телятами, можна було б і не повертатися.

Вона обернулася і рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилину й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

Запитання для аудіювання :

1. Хто написав оповідання „ Важко бути людиною?”

а) В.Винниченко;

б) Є.Гуцало;

в) В.Сухомлинський.

2. Діти поверталися з :

а) лісу;

б) поля;

в) парку.

3. Куди ходили діти :

а) в кінотеатр;

б) по гриби;

в) в далекий похід.

4. Шлях додому пролягав через :

а) центр;

б) невеликий хутірець;

в) парк.

5. У крайній хаті вони попросили :

а) молока;

б) води;

в) квасу

6. Як звали дівчинку :

а) Софійка;

б) Катя;

в) Марійка.

7. Марійка згадала , що вони :

а) не подякували жінці за воду;

б) не попросили води взяти з собою;

в) не напилися води ще.

8. Ім'я хлопчика

- а) **Роман;**
- б) Степан;
- в) Микола.

9. Продовжіть речення:

Ви як хочете, – каже Марійка, – а я повернуся й ...

- а) **подякую;**
- б) скажу спасибі;
- в) скажу до побачення.

10. Діти повернулися, тому що вони були:

- а) курчатами;
- б) телятами;
- в) **людьми.**

11. Роман за гуртом :

- а) побіг;
- б) **поплівся;**
- в) пішов.

12. Хто вам здається розумним :

- а) Софійка;
- б) Роман;
- в) **Марійка.**

Мета аудіювання – перевірити рівень сформованості вмінь і навичок учнів; слухати й адекватно сприймати інформацію, давати повну відповідь на запитання, засвідчуючи розуміння змісту тексту; виробляти навички самоконтролю; виховувати уважність, відповідальність.

Навчальний диктант

Соромно перед соловейком

Оля й Ліда надумали сходити до лісу. Ішли та й ішли, в дорозі стомились та й сіли на траву перепочити.

Витягли з сумки хліб , масло , яечка та й підобідають. Коли це на дерево сів соловейко і заспівав. Зачаровані його красивим співом , Оля й Ліда сиділи й боялися поворухнутись.

Аж тут він замовк.

Оля збрала недоїдки й шматки газети , кинула під кущ.

Ліда збрала недоїдки , загорнула в газету й поклала в сумку.

– Навіщо ти збрала сміття? – запитала Оля. – Це ж у лісі... Ніхто не бачить...

– Соромно перед соловейком... – тихо відповіла Ліда.

(В.Сухомлинський)

Текст для диктанту

Працю вчителя ні з чим не можна порівняти. Ткач уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє вогненному потоку металу. Хлібороб через кілька місяців милується колосками і жменею зерна, вирощеного в полі. А вчителеві треба працювати роками, щоб побачити предмет свого творіння. Буває, минають і десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив. Нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя. Кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі. Сивина. Учителеві часто ніколи подумати про себе, бо змушений думати про інших. Праця педагога – це напружена праця серця і творчість розуму.

(В.Сухомлинський)

Переказ тексту художнього стилю.

Мета: вчити писати докладні перекази, усвідомлювати й запам'ятовувати подробиці тексту, передавати зміст, додержуючи композиції, використовуючи засоби виразності; виробляти навички докладно передавати текст на письмі; виховувати сталий інтерес до творчості Василя Сухомлинського.

«Що краще?»

Одна маленька дівчинка любила розпитувати :

– Що краще – яблуко чи груша? Троянда чи косарик? М'ячик чи лялька?

Мама терпляче відповідала, але щоразу більше дивувалась. Справді, хіба можна сказати, що краще – м'ячик чи лялька, троянда чи косарик, кого ще звуть гадіолусом.

Коли це якимось дівчинка питає :

– Мамо , що краще – казка чи пісня?

– А ти подумай, що краще – сонце чи небо? Як відповіси на це запитання, тоді скажу тобі, що краще – казка чи пісня, – усміхається мама.

Довго думала дівчинка й не могла нічого придумати. Дивилась на небо, на ясне сонечко. Вони були прекрасні й нероздільні.

Після того дівчинка перестала питати, що краще. Вона тепер питала по-іншому: чим гарна казка? Чим гарна пісня? І мама залюбки їй відповідала.

(В.Сухомлинський)

Запитання:

Після опрацювання тексту потрібно опрацювати мовні засоби в такій послідовності:

1. Визначити мовні засоби зв'язку абзаців;
2. Пояснити розділові знаки у простих і складних реченнях;
3. Знайти у тексті діалог. Як він записаний?

Текст для читання мовчки

Постелімо постіль дідусеві

У п'ятирічного Юрка – батько, мати й дідусь Микола.

Уранці батько йде на роботу, а дідусь вирушає в свою ранкову прогулянку.

Мама каже Юркові :

– Ходімо, Юрко, перестелимо постіль дідусеві.

Юркові дуже, ой як дуже, ой як дуже подобається ця робота: дідусеві м'яко буде лежати в постелі й він усміхатиметься уві сні.

Вони з матір'ю знімають із дідусевого ліжка пухову подушку, вибивають її серед двору й знову кладуть на місце.

Одного разу Юрко з татком їздили на далекий острів серед Дніпра. Поїхали вони на світанку, цілий день мандрували тим островом, а повернулися додому вже увечері.

Повечеряли, лягли спати. Серед ночі мати чує: підвівся Юрко з постелі, сів на ліжку й хлипає:

– Що з тобою, синку? – занепокоїлась мати.

– Дідусеві постіль сьогодні й не перестелили?..

– Ні... Так це ж один день... Нічого не станеться, – запевняла мати.

– Але ж дідусеві твердо спати... Ви ж самі казали, що в нього кісточки старі і на фронті він поранений...

Ледве заспокоїла мати Юрка.

Наступного дня перестелили дідусеву постіль двічі – вранці і ввечері.

(В. Сухомлинський)

Тестові запитання до тексту:

1. Як звали хлопчика:

а) Микола;

б) Сашко;

в) Юрко.

2. Юркові було:

а) три роки;

б) п'ять років;

в) вісім років.

3. Юркового дідуся звали:

а) Степан;

б) Микола;

в) Дем'ян.

4. Вранці дідусь вирушає:

а) на роботу;

б) в магазин;

в) на прогулянку.

5. Продовжіть речення: *Мама каже Юркові:*

– *Ходімо, Юрко...*

- а) наллємо дідусеві чаю;
  - б) перестелимо постіль дідусеві;**
  - в) почитаємо книжку дідусеві.
6. Юркові перестелити постіль дідусеві:
- а) не подобається;
  - б) дуже подобається;**
  - в) ніколи цього не робить.
7. Дідусь на застеленій постелі вночі уві сні буде:
- а) плакати;
  - б) усміхатися;**
  - в) кричати.
8. Юрко з татком їздив на далекий острів, який знаходився серед:
- а) Дніпра;**
  - б) Чорного моря;
  - в) Азовського моря.
9. Повернувся татко з Юрком з поїздки:
- а) вранці;
  - б) вночі;
  - в) увечері**
10. Юрко вночі плакав, тому що:
- а) не повели його в цирк;
  - б) не дали батьки цукерок;
  - в) не перстелили сьогодні постіль дідусеві.**
11. Мама казала, що:
- а) дідусь дуже жвавий;
  - б) дідусь любить молоко;
  - в) у дідуся старі кісточки.**
12. Наступного дня перстелили постіль дідусеві:
- а) двічі;**
  - б) тричі;
  - в) чотири рази

Під час такої форми роботи, учитель перевіряє рівень вироблених умінь і навичок читати швидко, а як відомо, уміти читати швидко, свідомо – це означає вчасно одержувати потрібну інформацію, володіти ситуацією, впливати на неї.

Запишіть речення, поставивши правильно розділові знаки. Спишіть і запам'ятайте змістовні речення про бабусю, дідуся, прабабусю, прадідуся.

1. Для матері й батька ти завжди будеш дитиною, навіть тоді, коли тобі буде п'ятдесят, шістдесят років, а батькові й матері – сімдесят, вісімдесят і дев'яносто.

2. Якщо люди вважають тебе поганою людиною – це велике горе для твоєї матері і твого батька.

3. Берегти матір – значить піклуватися про чистоту джерела, з якого ти пив з першого свого подиху й питимеш до останньої миті свого життя.

4. Батько – найрідніший, найдорожчий для тебе чоловік, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок і вчинок.

5. Умій відчувати найтонші душевні порухи матері й батька.

(За В.Сухомлинським)

Прочитайте роздуми В.О.Сухомлинського про найважливіші норми моральності. Додайте свої судження, використавши при цьому такі звороти:

На мою думку...; я вважаю...; я переконаний...; я поділяю (не поділяю) погляди.

Ви живете серед людей. Кожен ваш вчинок, кожне ваше бажання позначається на людях. Знайте, що існує межа між тим, що вам хочеться, і тим, що можна. Ваші бажання – це радощі або ж сльози ваших близьких. Перевіряйте свої вчинки свідомістю: чи не завдаєте ви зла, неприємності, незручності людям своїми вчинками. Робіть так, щоб людям, які оточують, вас було добре. Подумайте, чи не завдаєте ви зла людям, роблячи приємне собі. Ось на шкільній алеї цвіте бузок. Вам хочеться зламати квітучу гілочку. Але якщо кожен задовольнить таке бажання, квітучий кущ перетвориться в оголене гілля. Людям нічим буде милуватися – своїм вчинком ви вкрадете у них красу.

Видатний український педагог В. Сухомлинський сказав: «Соромся порожнечі душі...» Що, на вашу думку, означає «порожнеча душі»? Чим слід сповнювати свою душу, щоб тебе шанували люди?

Запишіть речення. Виділіть у них іменники, що означають негативні якості людини. Скажіть, як вони проявляються. Як слід боротися з ними? Випишіть з речень синоніми й антоніми.

1. Скупість збіднює людину, перетворює її в егоїста і набувача.
2. Скнарність – егоїстична боязнь віддати частинку своєї душі іншій людині.
3. Жадібність породжує людиноненависництво, безсердечність.
4. Щедрість несумісна з марнотратством, міщанським прагненням похизуватися надмірною розкішшю, як бережливість несумісна з жадібністю.

(за В. Сухомлинський)

У сучасній методиці викладання української мови в середній школі твори розглядаються як вид тренувальних вправ – учні самостійно викладають власні думки, почуття, судження. Твір виявляє:

- загальний розвиток школяра;
- рівень пізнавальної сфери;
- багатство лексики і фразеології;

- уміння викладати думки.

Шкільний твір може розглядатися :

- як завдання;
- як власна мета;
- мета, яку поставив учитель.

У вужчому розумінні шкільний твір є навчальним, мовленнєвим, стилістичним, граматичним, орфографічним, літературним завданням. Написання твору означає синтез розуміння поставленого завдання і зовнішньої практичної діяльності. Складаючи твір, учень не лише застосовує добре відомі йому знання, уміння і навички, а також пригадує відомі йому раніше факти, події, які можуть пояснити думку твору.

У 5 класі можна запропонувати учням написати твір-фантазію «Іграшка, яка ожила». Перед написанням провести бесіду і зачитати оповідання Василя Сухомлинського «Вогнегривий коник».

Запитання до бесіди:

1. Що таке фантазія?
2. Чим фантазія відрізняється від брехні?
3. Для чого людям потрібна фантазія?

Вогнегривий коник

Вирівав батько Юркові коника з дерева. Та такого гарячого, баского. Б'є копитами коник, ось-ось поскаче.

Поставив Юрко його на вікно й ліг спати. Коли це бачить: підняв коник голову, затремтіла вогняна грива. Зіскочив з вікна Вогнегривий і пострибав по долівці.

Прокинувся Юрко, а коник знову на вікні стоїть. Підійшов хлопчик. Коник уже заспокоївся, тільки ноги тремтять та вогняна грива ще тепла.

Запитання до оповідання:

1. Чи був коник вогнегривий, як його вирівав батько?
2. Що допомогло хлопчику уявити його таким?
3. Пофантазуйте: раптом ви побачили такого коника, що б ви зробили?

Л. А. Тертична,
учитель української мови і літератури
Чорнявського НВК «ДНЗ – ЗОШ І –
ІІІ ступенів» Черкаської районної
ради

Вправи, завдання, тексти для диктантів, аудіювання для учнів 7 класу

*«Людина з дитячих літ має бути
доброзичливою, добропорядною,
толерантною, простіше – доброю.
Це наука-наук, яка з генами батька й
матері передається.
Якщо ця наука не опанована, то решта
наук може лише завдати шкоди
людині, суспільству.»*

О.А. Захаренко

Головними завданнями навчання української мови, визначених новою шкільною програмою, є:

- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів шляхом прилучення через мову до культурних надбань рідного народу і людства;
- вироблення у школярів умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях.

Велике значення на уроках рідної мови має використання системи усних і письмових вправ, спрямованих на формування активної, різнобічної розвиненої особистості. Тому для реалізації цих завдань ми звернулися до творів відомого педагога Олександра Антоновича Захаренка, тексти яких наповнені невиситимою жадобою до творення добра.

Добро – основна нормативно-оцінна категорія етики. Протягом віків викристалізувалась і склалась виправдана система формування моральної свідомості учнівської молоді. Формуючи зміст освіти, ми нерідко забуваємо, що молода людина потребує не тільки найбільш загальних уявлень про світ, його структуру, закони й рушійні сили розвитку й функціонування, але й визначення смислу свого життя й діяльності в світі. На жаль, сьогодні школяр часто відчуває себе незахищеним від зла. Олександр Антонович Захаренко це болісно переживав і говорив не раз, що саме в шкільних стінах починається все, що може нас радувати чи непокоїти. Тому він дбав, щоб молода людина у школі зустрілась з добром, вдячністю.

На основі текстів творів Олександра Антоновича Захаренка можна запропонувати ряд вправ і завдань для учнів 7 класу, які спрямовані на

зацікавлення вивчення шкільного матеріалу та розвитку в дитині загальнолюдських цінностей.

Робота в групах.

Учні розділяються на три групи і отримують різні частини одного тексту.

Завдання:

- прочитати текст, підкреслити головні члени речення;
- вказати якою частиною мови виражений присудок, на які запитання відповідає;
- вкажіть тип і стиль тексту;
- визначте тему і основну думку.

Прочитана книга

I. Кажуть, цікава книга, цікавий сюжет, маючи на увазі при цьому, що вона викликала, заінтригувала читача своєю незвичністю, нестандартністю, життєвою правдивістю і в той же час якоюсь новизною, невідомою тому, хто взяв в руки книгу. Якщо ж наперед відомо, як будуть розвиватись події в книзі, навіть при красивій мові автора, якщо таємничість, загадковість і непередбачуваність зникає вже після кількох прочитаних сторінок, кажуть, що книгу відкладемо на потім. Цікаву книгу читають «залпом», не зважаючи на сон і втому.

II. Так і людина, як книга: пізнана і непізнана, загадкова і таємнича, проста, з сірими думками, примітивними поглядами і глибиною думки, суджень і аналітичного мислення.

Спасибі природі, що ми такі всі різні, як розмаїття весняних квітів на луках чи узліссі. Для мене ідеал людини — це книга, яку хочеться весь час перечитувати, відкривати все нові і нові грані, не бачені і не чуті раніше. Прочитана дівчина чи хлопець без чарівної загадковості – нецікаві люди, часом набридають одне одному, припиняють дружбу, із закоханих одне в одного перетворюються в байдужих, а то й ворогів.

III. Кожна людина – то загадкова єдність, чарівність і неповторність. Діти і дорослі! Залишайтеся для своїх друзів хоч маленькими загадками все життя. Не спрощуйте стосунки до примітивізму і вульгарності. Навчіться своє життя, ваших друзів і близьких в будь-якому віці робити казковим, з елементами постійної видумки і творчості. У цьому величніша краса, ніж краса фізична, природна. А якщо духовна і фізична краса належить вам, то і ви, і ті, хто оточують вас, — щасливі люди. (О.А. Захаренко)

Продовжуючи роботу учнів над вивченням дієслів, не зайвим буде звернути їхню увагу на роздуми О.А.Захаренка про важливість самостійності, для виховання в собі найкращих рис.

Завдання:

- Списати текст;
- підкреслити дієслова;
- визначити форму дієслів.

Упевненість — головна риса вольових людей, їх ще на світанку життя мудрі батьки чи вчителі вчили мистецтву долати перешкоди, йти самостійно до мети. Якщо ж мама виконала домашнє завдання з праці — і син приніс п'ятірку, намалювала малюнок з біології, то цей самообман повернеться згодом повною безпорадністю, розгубленістю дитини в новій ситуації, невпевненістю в своїй силі і розумових можливостях. («Впевненість» О.А.Захаренко)

Деякі вправи зможуть не тільки покращити знання учнів, але й нагадати про культуру нашої поведінки.

Завдання:

- прочитати текст;
- виписати дієслова, поставити до них запитання;
- визначити вид дієслова.

Так, всі ці місця святі для нас, але є місце, яке ніколи ніким не можна осквернити, де говорять тихо, не шумлять, не грають в футбол, несуть туди квіти. Це кладовище. Пройде вербний, білий, великодній тиждень і наступить поминальний. Все село: хто може ходити, їздити — з самого ранку поспішатиме до могилок рідних, щоб пригадати, поспілкуватися з рідними і знайомими. Побувайте на кладовищі заздалегідь, пофарбуйте огорожу, хрест, очистіть від бур'яну територію, посадіть квіти, встановіть лавочку. Тільки не забруднюйте прилеглий ліс, не викидайте сміття на прилегле поле. Соромно за всіх нас, які своїх предків шанують у «чистому смітнику».

(«Святе місце» О.А. Захаренко)

Завдання:

1. Чи знаєте ви, що таке поминальний тиждень?
2. Які ще святі місця у себе в селі ви знаєте?

І, звичайно, діти на уроках, як і після них, повинні опановувати загальнолюдські цінності, які допоможуть їм виховати в собі людину.

Завдання:

1. Виписати дієслова, поставити до них запитання;
2. Визначити вид, перехідність, дієвідміну.
3. Які ще людські цінності ви знаєте?

Порядність. Для дорослих людей це приємне слово, для дітей — байдуже. Порядність походить від слова порядок. Порядна людина — це та, яка в житті, побуті і на роботі дотримується установленого законом або людською мораллю належного порядку.

Порядність – це не лише зовнішній видимий порядок, а й внутрішній. Елементом порядності треба вчитися з дитинства. Порядність – це вихованість дитини, риса, яка залишається на все життя без коректування.

(О.А.Захаренко. «Загальнолюдські цінності»)

Завдання:

1. Уважно прочитайте текст.
2. Випишіть дієслова, визначте їх форму, вид, перехідність, дієвідміну, спосіб, час, особу, число, рід.
3. Знайдіть у тексті особливі форми дієслова (дієприкметник, дієприслівник), зробіть морфологічний розбір.

Совість. Про неї важко говорити, бо це поняття філософське та ще й суб'єктивне. Кожна людина вважає себе совісною, вкладаючи в це слово свій, нею визначений зміст... Але ж совість у людини або є, або її немає. Середини не буває. Совість – це психічний стан людини, в якому вона перебуває, коли не змогла дотримати свого слова, виконати обов'язок, змушена обманути.

Основна мета вивчення української мови полягає у формуванні свідомої, духовно-багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно користуватися засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо.

Необхідною умовою мовленнєвого розвитку є удосконалення читацьких умінь і навичок. Тому на урок розвитку зв'язного мовлення, а саме читання мовчки, пропонуємо такий текст О.А.Захаренка.

Свої вандали

Криниця, що знаходиться в альтанці, викопана в 20-х роках. До війни у ній стояв на всю глибину дубовий короб, а вже пізніше короб витягли і опустили в неї бетонні кільця. Вода в ній була настільки добра, місце вибране настільки зручне для всіх, що сусіди вирішили криницю залишити лише на старому місці. Вигін навколо криниці був устелений зеленим густим килимом споришу. Лише одне кілечко, радіусом метрів 3, було постійно витоптане каблучками, а більше босими ногами танцюристів. Полюбляли це місце в ті роки парубки. Це був в якійсь мірі центр села, і звідси завжди починалися перегуки кутків.

У 1932—33-х р.р. криниця була вперше освячена таємно корнілівським священиком. А коли наступили страшні часи голодомору, почали масово помирати і дорослі, і діти, до криниці за освяченою водою пізно надвечір приходили жінки, щоб набрати води додому. Священик обіцяв, що вода цілюща, врятує життя дитині. Якось жінка із-за Пастушки побачила, що нічим не може зарадити дитині, схватила її на руки, пригорнула до грудей і мерщій до криниці. Зачерпнула одного лише мулу (вибрали за день воду), піднесла до губ дитини, та пізно. Дівча — худенька крихітка — вхопило повітря і навіки

заснуло. Закам'яніла на місці мама, разом з дитиною присівши. А за нею з'явився чорний хрест.

Більше 400 дітей (дві нинішні школи) не побачили світу, залишилися лише пам'яттю в своїх родичів, а здебільшого безпам'ятство тих років покрило все... А вчора вночі п'яна орава сахнівських молодиків потрощила штахети унікальної споруди — альтанки, що накривала криницю Пам'яті.

Що це — новоявлений вандалізм, протест? Чи дебільність сільського менталітету? Чи п'яна, розперезана сучасність?

Тестові запитання:

1. У яких роках була викопана криниця?
  - а) у 20-х рр.;
  - б) у 30-х рр.;
  - в) у 40-х рр. .
2. Що в ній стояло до війни?
  - а) бетонні кільця;
  - б) бетонні плити;
  - в) **дубовий короб.**
3. Вода була настільки добра, що сусіди вирішили:
  - а) викопати поряд нову криницю;
  - б) перенести на інше місце;
  - в) **залишити лише на старому місці.**
4. Вигін навколо криниці був устелений:
  - а) барвінком;
  - б) **густим споришем;**
  - в) густим товстунцем.
5. Чому це місце полюбляли:
  - а) тому, що всі ходили по воду;
  - б) проводили цікаві зустрічі;
  - в) **був у якійсь мірі центр села.**
6. Криниця вперше була освячена:
  - а) у 1917-18 рр.;
  - б) **у 1932-33 рр.;**
  - в) у 1941-45 рр. .
7. Почали масово помирати і дорослі, і діти:
  - а) коли настали роки війни;
  - б) **коли настали роки голодомору;**
  - в) коли почалася епідемія.
8. Священик обіцяв, що вода:
  - а) корисна для здоров'я;
  - б) рятуватиме помираючих;
  - в) **цілюща, врятує життя дитині.**
9. Що побачила жінка?
  - а) що дівчинка забилася;

- б) що дитина захворіла;
  - в) що нічим не можна зарадити дитині.**
10. Скільки дітей не побачило світ?
- а) більше 300 дітей;
  - б) більше 400 дітей;**
  - в) більше 500 дітей.
11. Хто потрощив штахети унікальної споруди?
- а) будівники, щоб збудувати нову;
  - б) люди - хотіли збільшити будівлю;
  - в) п'яна орава сахнівських молодиків.**
12. Вкажіть стиль даного тексту:
- а) науковий;
  - б) художній;**
  - в) публіцистичний.

У процесі навчання важливим фактором є розвиток пам'яті. Тому пропонуємо текст для навчального аудіювання.

Спогад

На стенді відмінників-медалістів чотири фото в рамочках чорного кольору. Прикро, але вони рано пішли з життя! Один із них Яценко Володя, наш сусід, батьківська хата якого недалеко від школи. Дивний учень був цей Володя. У молодших класах вчився добре, в середніх — на трійки, а в старших класах хлопця наче „підмінили“. Навчався так, що всі учні, батьки та й вчителі заздрили його успіхам. Витягнув на срібну медаль. Ніхто й гадки не мав, що так трапиться. А трапилось. Упродовж двадцяти років з часу закінчення школи Яценком Володимиром учителі приводили учнів до стенду, що на другому поверсі, показували фотографію, розповідали про можливості людини, котра має силу волі і бажання досягти успіхів у житті.

Тоді медалісти, вступаючи до ВНЗ, здавали профілюючі екзамени. Володя готувався до вступу в медичний інститут, мав здавати фізику. Прийшов він до мене, щоб я перевірів, як він знає предмет. Я навмання відкрив одну сторінку, і хлопець зі знанням справи почав напам'ять розповідати текст. Я здивувався його можливостям, а для себе зробив висновок: «Буде ще один наш випускник студентом медичного вузу». Радий був, що так і сталося, раді були родичі, односельці, вчителі. Все-таки свій лікар буде. Подумували про будівництво дільничної лікарні в Сахнівці, спроектували будинок і квартири для майбутніх лікарів.

Та наші плани і мрії не здійснилися. Спочатку перебудова. Потім Чорнобиль. Не обминув він і Володю. Як лікаря забрали. Будучи патріотом з дитячих літ, не жалів себе для людей. Напевне, зайву дозу радіації прийняв. Списали. Лікувався недовго. Дружина від нього відмовилась, знайшла іншого.

Діти дуже любили батька. Любили, як він вигадував якісь казки, розповідав цікаві історії. Для них такі вечори були щастям.

А потім звалила недуга, переїхав до матері, тут його й поховали на сахнівському цвинтарі. Злі язики подейкували, що хлопець спився, а насправді це не так. Після Чорнобиля він працював рентгенологом, одержав смертельну дозу опромінення через поломку якогось апарата. Перед смертю відвідав школу разом з дітьми, побував біля стенду, сказав: «Як швидко промайнули роки, але для мене вони були щасливими».

А ось рядки, вміщені під його фотокарткою: «Володя! Я знав тебе ще школярем, знав і перед смертю. Хай ці таємниці залишаться між нами, якщо зустрінемось на тому світі. Але я б хотів, щоб для власних дітей ти назавжди залишився зірочкою, до якої йдуть усе життя, яка освічує своїм яскравим світлом шлях у майбутнє, яка спонукала тебе завжди робити добро людям. І не запізнитись!»

Тестові завдання:

1. Фото висіли на стенді:
  - а) відмінників у навчанні;
  - б) відмінників-медалістів;**
  - в) переможців олімпіад.
2. Рамочки фотографій були:
  - а) червоного кольору;
  - б) золотистого кольору;
  - в) чорного кольору.**
3. Скільки років минуло з часу закінчення Володею школи:
  - а) десять років;
  - б) двадцять років;**
  - в) тридцять років.
4. Про що розповідали вчителі, проводячи учнів до центру:
  - а) про великі досягнення;
  - б) про великий потенціал;
  - в) про силу волі і бажання досягти успіхів.**
5. Що того часу здавали медалісти, вступаючи до вузів:
  - а) тести;
  - б) проходили співбесіду;
  - в) профільюючі екзамени.**
6. Чому здивувався учитель, перевіряючи знання Володі:
  - а) його можливостям;**
  - б) його знанням;
  - в) його поведінці.
7. Про що подумували в Сахнівці:
  - а) побудувати нову школу;
  - б) будівництво дільничної лікарні;**
  - в) будівництво сільської бібліотеки.
8. Мрії не здійснилися, тому що:
  - а) не вистачило коштів на будівництво;

- б) настали важкі часи перебудови;
в) спочатку перебудова, потім Чорнобиль.
9. Володя з дитячих літ був:
а) патріотом;
б) винахідником
в) трудівником.
10. Діти любили батька за те, що:
а) він постійно привозив подарунки;
б) вигадував казки та розповідав цікаві історії;
в) возив на екскурсії.
11. Після Чорнобиля він працював:
а) хірургом;
б) рентгенологом;
в) травматологом.
12. Де перед смертю побував Володя?
а) в лікарні;
б) в церкві;
в) в школі.

Текст для контрольного диктанту з української мови за твором О.А.Захаренка.

Хто знає

Росте у дворі лікарні сосна. Старезна, з кривим понівеченим стовбуром, відхилилась від стіни і мовчки вкотре перелічує свої роки. Ніхто не пам'ятає, чи їй за 60, чи за 80, але старожили стверджують, що такою її пам'ятають ще до війни. Скільки горя вона перебачила, скільки смертей, сліз промочило її коріння! Воєнні осколки давно поховала в своєму тілі, посохли, повідпадали нижні міцні гілки, а вона все тягнулась і тягнулась до неба, до сонця. Кілька разів приходили якісь господарники спиляти сосну - хворі не дали: «Вона для нас — як символ, як надія на життя. Подивимося з палати на вічну єдність природи і людини — і заспокоюємося під шелест її гілочок». Лікарню добудували. П'ять поверхів стало. Скинула сосна знову свої сухі віти, зачахла, почала повільно помирати — не дотяглась до неба. Та раптом чудо: минулої весни небачено зазеленіла верхівка далеко вище рівня п'ятого поверху. Та така вже елегантна, пухнаста, свіжа, рясна — ну, просто, небаченої краси. Таку б лише на центральній площі прикрасити блискучими іграшками або в залі для дитвори. Ні! Ні! Не треба. Вона б втратила свою природну красу.

Розмовляє нині сосна з вітрами, кохається з дощами і час від часу прислухається, про що гомонять люди там, внизу. Чи не йдуть з пилкою. Може, й справді час послужити їм дошкою, теплом вогню соснових дров в каміні чи штахеткою в огорожі. Хто знає?

Отже, для формування молодого громадянина України третього тисячоліття однією з нагальних стає проблема виховання та самовиховання

особистості. У зв'язку з цим основний акцент у навчально-виховному процесі зміщується із засвоєнням певної суми знань на формування ціннісних орієнтацій особистості, мотивів діяльності, самоосвіту, самовиховання, творчу діяльність.

Аналіз педагогічних ідей видатних українських педагогів Василя Олександровича Сухомлинського та Олександра Антоновича Захаренка дає підстави стверджувати: на сучасному етапі фундаментом виховання, що дає позитивні результати, є гуманістичні підходи у вихованні. Це любов до дитини, увага до її проблем, яка є першоосновою й першопочатком усієї виховної роботи педагогічних колективів, бо людяність, як стверджував В.О.Сухомлинський, виховується культурою взаємовідносин учителя і учнів.

Через усю педагогічну спадщину В.Сухомлинського червоною ниткою проходить питання морально-етичного виховання молодого покоління.

Педагоги, розкриваючи дітям світ людських взаємин, гуманного ставлення до всього живого активно використовують літературно-художню спадщину В.Сухомлинського, що спонукає дітей до роздумів, сприяє оцінювальному ставленню до навколишнього, виявленню позитивних рис і якостей. Наші навчально – виховні комплекси багаті своїми традиціями – це проведення різноманітних свят «Свято врожаю», «Свято рідної мови», «День гумору».

В. Сухомлинський та О. Захаренко – педагоги-реалісти, які розуміли і розкривали усю складність праці вчителя, яка потребує певної самовіддачі, аж до самозречення, що під силу лише людям талановитим, наполегливим, вольовим. Учитель – це людина, яка окрім педагогічного таланту, повинна мати почуття любові до дітей, шанувати їх і робити все для того, щоб виховати кожного з них справжньою людиною.

Вивчення педагогічної спадщини великих педагогів та застосування їх творчих ідей – важлива складова не лише професійного становлення, а й професійного вдосконалення сучасного учителя.

Педагогічні спадщини В. Сухомлинського та О. Захаренка – наше всенародне багатство. До них звертається і звертатиметься кожне нове покоління педагогів як до невичерпного джерела досвіду, натхнення.

Використана література

1. Білецький Д. Літературні ігри в школі//Українська мова і література в школі. – 1963. – № 4.
2. Голуб Н.Б. Дивосвіт. – Черкаси, – 1999.
3. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К., 2006.
4. Примушко Н. Стежинки формування людських стосунків//Дитячий садок. – 2009. - № 36 (516). – С.3.
5. Рогов П. Діяльність освітянських бібліотек України в контексті ідей видатного педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського,//Рідна мова. – 2008.
6. Савченко О.Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О.Сухомлинським //Науковий вісник Миколаївського державного

університету: Збірник наукових праць. – Серія «Пед. науки». – Миколаїв: МДУ. – 2004. – Вип.8.

7. Савчук Н. Навчальна гра на уроці літератури. – К.: Шкільний світ. – 2007.

8. Селецька Г.І. Тематичні контрольні роботи з української мови для 5 – 12 класів (за матеріалами творів О.А.Захаренка про нього) ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси – 2008.

9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т.1.- К., 1976.

10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т.2. – К., 1976.

11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т.3. – К., 1976.

12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т.4. – К., 1976.

13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т.5. – К., 1976.

14. Сухомлинський В.О. Казки школи під голубим небом. – К.: Освіта. – 1991.

*С. А. Власенко, учитель
української мови і літератури
Лебединського НВК «ЗОШ I-III
ступенів №1» Шполянської районної
ради*

Різнорівневі завдання для оцінки знань, умінь і навичок з теми «Складне речення» для учнів 9 класу

У педагогічній практиці досить поширені різнорівневі тести. Вони вимірюють, наскільки успішно учень опанував необхідні знання, має міцні уміння й навички з певної теми.

Система контрольних робіт побудована за принципом поступового ускладнення. У тестах подано такі формати закритих та відкритих тестових завдань:

- завдання з вибором однієї правильної відповіді;
- завдання на встановлення відповідності;
- завдання за текстом;
- творче завдання.

Різнорівневі завдання дають змогу оцінити рівень знань, умінь і навичок з теми «Складне речення». Вони мають різний рівень складності і передбачають здійснення різних аналітичних операцій, зокрема розпізнавання мовних явищ, їх кваліфікацію, групування та класифікацію, виявлення порушень мовних норм тощо. Пропоновані тести містять завдання, зміст яких тематично пов'язаний з програмовим матеріалом з української мови для 9 класу, і забезпечують якісне оцінювання учнів.

Складносурядне речення

Тести

I рівень
(4 бали)

1. Укажіть складносурядне речення:

А. Ще вчора річку можна було перейти вбхід, а сьогодні хтосьна як глибоко (О.А.Захаренко).

Б. Украй втомлена Оля змушена була віддатися воді, яка несла її в безмежний простір, де не існує життя, співають ангели пісні, ростуть райські яблука (О.А. Захаренко).

В. Потім довга безкінечна річка, береги без кущів (О.А. Захаренко).

Г. Тоді ще не труїли ні рибу, ні раків, ні жаб (О.А. Захаренко).

2. Укажіть складносурядне речення, між частинами якого НЕ треба ставити кому (окремі розділові знаки пропущено):

А. Вона вам відплатить сторицею і одягне і напоїть і нагодує і казкову силу дасть. (О.А.Захаренко).

Б. Мене позвали зі школи і ми відвезли тебе до діда (О.А. Захаренко).

В. Дівчинка злякалася і почала гукати на допомогу Олю (О.А. Захаренко).

Г. Прийде час і цим лісовим звірам треба буде ставити пам'ятники (О.А. Захаренко).

3. Укажіть складносурядне речення, яке складається із 5 простих речень:

А. Я твори писати не вмів, але жити навчився правильно (В.О. Сухомлинський).

Б. Література – це людинознавство, а викладання, вивчення літератури – це музика душі, музика слова (В. О.Сухомлинський).

В. І ось одного разу ми викопали в лісі маленьке деревце, посадили в ящик і принесли Федькові (В.О.Сухомлинський).

Г. То готується до уроків, то вудочку майструє (він був заядлим рибалкою), то шкільні вулики ремонтує (він був неперевершеним пасічником) (О.А. Захаренко).

4. Укажіть складносурядне речення, між частинами якого треба поставити тире (окремі розділові знаки пропущено):

А. Передбачали одне, а вийшло інше вся школа живе газетою (О.А. Захаренко).

Б. Однокласницю вона врятувала а сама загинула (О.А. Захаренко).

В. Ошелешеного школярика не відірвати од телескопа але й дідові не терпеливиться і він переступає з ноги на ногу (О.А. Захаренко).

Г. Скоро казка мовиться та не скоро діло робиться(О.А. Захаренко).

1	2	3	4

**II рівень
(4 бали)**

5. Установіть відповідність між складносурядними реченнями і смисловими зв'язками між частинами:

1	Зіставлення подій і явищ	А	Дівчинка злякалася і почала гукати на допомогу Олю (О.А. Захаренко).
2	Перелік фактів, що чергуються	Б	Федькова мати відвела нам частину присадибної ділянки, і ми посадили кавуни і дині (В.О. Сухомлинський).
3	Протиставлення	В	Ледве «перетягали» Михайла з класу до класу, та один раз все-таки залишився він на другий рік (В.О. Сухомлинський).
4	Причинно-наслідковість	Г	Передачі мають не повторювати уроки, а бути просто дивовижними і для батьків, і для дітей (О.А. Захаренко).

1	2	3	4

**III рівень
(2 бали)**

6. З поданих простих речень утворіть складносурядні речення:

А. Одшумів випускний вечір. Вилетіли «птахи» з гнізда (О.А. Захаренко).

Б. Пізній літній вечір. Дно Росі густо всіяли зорі (О.А. Захаренко).

**IV рівень
(2 бали)**

7. Зробіть синтаксичний розбір складносурядного речення:

Раніше колгосп не справлявся з роботами, і, на жаль, часто якась частина врожаю залишилася під снігом (О.А. Захаренко).

Складнопірядне речення

Тести

**I рівень
(4 бали)**

1. Укажіть складнопірядне речення:

А. Він був на урочистостях, а після першого уроку двоколка відвозила його в райцентр (О.А. Захаренко).

Б. Діти розбігалися по домівках, щоб пасти корів, свиней, гусей (О.А. Захаренко).

В. Два хлопчики із 6-го і 7-го класів ловили рибу (О.А. Захаренко).

Г. Торби у хлопців були повні, почали вже рухатись додому, та раптом помітили, що пливе старенький шаплик з боку Сахнівки (О.А. Захаренко).

2. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним обставини:

А. Всі залишилися задоволеними ще й тому, що в колективі були люди, які безперервно жартували, доводячи вчителя до сміхового екстазу (О.А. Захаренко).

Б. Хворому здавалося, що він летить у безкінечність, розчиняючись у часі (О.А. Захаренко).

В. Краса в дітях, яких ви народжуєте (О.А. Захаренко).

Г. Люди інколи не розуміють, що природа відвела їм дуже малу кількість років, які треба прожити достойно, радісно, а не в стражданнях (О.А. Захаренко).

3. Укажіть речення, де правильно розставлені розділові знаки:

А. Так, вічність жива бо в ній час від часу спалахує життя (О.А. Захаренко).

Б. Отож, друзі! Залишайте після себе хороший слід, щоб пам'ятали вас і ваші добрі справи хоч кілька поколінь (О.А. Захаренко).

В. Не залишайте плутаний слід бо, по ньому не пройдеш (О.А. Захаренко).

Г. Хлопці-сусіди запідозрили що справа, нечиста і «продали» товариша по класу (О.А. Захаренко).

4. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним:

А. Ніхто не повірив, що Сергій у музей приніс амфору. (О.А. Захаренко).

Б. Відшукай такі події в житті дитини, щоб вона відчула себе потрібною, корисною (О.А. Захаренко).

В. Приїхав на допомогу людям трактор, який оборав пожарище, щоб не розповзалось далі (О.А. Захаренко).

Г. Ті дні, коли сім'ї влітку виїжджали на пасіку, вважалися райськими (О.А. Захаренко).

1	2	3	4

**II рівень
(4 бали)**

5. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями і типами підрядних частин:

1	Означальне	А	Йому треба працювати, щоб вижити. (О.А. Захаренко).
2	З'ясувальне	Б	А Віктор Васильович з тих, хто завжди чимось допоможе.

			(О.А.Захаренко).
3	Обставинне мети	В	Діти відчували, що їхня праця необхідна людям, школі, суспільству. (О.А.Захаренко).
4	Займенниково-означальне	Г	Нині школа готує покоління, яке будуватиме нове покоління. (О.А.Захаренко).

1	2	3	4

III рівень (2 бали)

Прочитайте текст, виконайте подані після нього завдання.

Турбота

(1) Я привчав дітей до вітань.(2) Це не диво, особливо в селі, бо в сільській місцевості є традиція – вітатися. (3) Після вітання має бути звичкою поцікавитись: "Як ваше здоров'я? Як Ви себе почуваєте? Чим я можу Вам допомогти?"(4) І це не формальні запитання.(5)Зрозуміло, що до чужої людини це зайве, можеш натрапити і на неприємності, а для знайомих – це прояв уваги, турботи, співпереживання.(6) Особливо, коли з тобою трапляється лихо, коли занедужав, коли ліжко – єдина розвага, й атрибутика життя дуже вже одноманітна. (7) Я безмежно радий тому, що хтось із колективу надумив дітей усіх класів написати мені листи, надіслати малюнки, повідати про своє бачення світу, свої успіхи у навчанні і праці, свої мрії (За О.А. Захаренком).

6. Укажіть складнопідрядні речення.

1	2	3	4	5	6	7

7. Укажіть складнопідрядне речення, в якому допущено пунктуаційну помилку.

1	2	3	4	5	6	7

IV рівень (2 бали)

8. Утворіть із простих речень складнопідрядні.

А Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального. (О.А. Захаренко)

Б Не бійся недоліків дитячих творінь. Це бачать і переживають самі вихованці. (О.А. Захаренко)

Безсполучникове складне речення

Тести

I рівень
(4 бали)

1. Укажіть безсполучникове складне речення:

А. Знаю, що це ненадовго (О.А. Захаренко).

Б. Чим більший досвід колективу, тим сильніше запалює дітей нова перспектива (О.А. Захаренко).

В. Школа хоч трохи, але має йти попереду і вказувати шлях людству до майбутнього (О.А.Захаренко).

Г. Будуйте для себе і для них тепле житло, прикрашайте міста і села, робіть їх чистішими, затишнішими (О.А.Захаренко).

2. Укажіть безсполучникове речення, в якому необхідно поставити двокрапку (окремі розділові знаки пропущено):

А. Був такий випадок фотокартка зникла, причому з рамкою (О.А. Захаренко).

Б. Саша (старший) допомагає батькові, матері менший – захоплюється рибальством (О.А. Захаренко).

В. Саме коропи і підійшли на нерест їх руками можна брати (О.А. Захаренко).

Г. Минеться нинішнє зубожіння пройде зціплення душ (О.А.Захаренко).

3. Укажіть безсполучникове речення, в якому необхідно поставити тире (окремі розділові знаки пропущено):

А. Тоді про неї кажуть немає совісті або втратила її. (О.А. Захаренко).

Б. Глянеш на воду гладь уся у вогнях (О.А. Захаренко).

В. З'явилося телевізорів більше додалося й роботи (О.А. Захаренко).

Г. Втомляться вчителі відійде багато дописувачів (О.А. Захаренко).

4. Укажіть безсполучникове речення, в якому правильно розставлені розділові знаки:

А. Проснуться і посміхнуться одне одному люди, залунає пісня, зацвіте занедбаний сад, кане в безодню історії цей непевний розклубочений світ (О.А. Захаренко)

Б. Придибає в школу глянеш, на нього серце – в'яне (О.А. Захаренко)

В. З району наказано: строго викопаний та порушений пласт загорнути (О.А. Захаренко)

Г. Слово, мовлене, камінь зрушено... такий собі обрядовий епізод (О.А. Захаренко).

1	2	3	4

II рівень
(4 бали)

5. Установіть відповідність між твердженнями і безсполучниковими реченнями:

1	Друга частина розкриває, доповнює зміст попередньої	А	Буде дощ – буде урожай. (О.А.Захаренко)
2	Друга частина виражає наслідок дії першої частини	Б	Інтимність має оберігатися від інших очей – такий наш менталітет. (О.А.Захаренко)
3	Перша виражає умову дії другої	В	Сторож наробив крику – збіглися сусіди. (О.А.Захаренко)
4	Друга частина вказує на причину того, про що говориться в першій частині	Г	Олександр Антонович рішучий ворог такого стандарту: дітям потрібна романтика. (О.А.Захаренко)

1	2	3	4

III рівень
2 бали

6. Утворіть із простих речень безсполучникові.

А. Біля воріт стоїть натомлений автобус. Виходять люди... десять, двадцять душ. Їх зустрічають старшокласники. (О.А. Захаренко)

Б. Збережемо мир на планеті. Мир потрібен усім і більш за все – дітям. (О.А. Захаренко)

IV рівень
(2 бали)

7. Доведіть або спростуйте тезу:

«Не можна зупинятися ні на один крок, треба рухатися від мети до мети».

Складне речення

Тести

I рівень
(4 бали)

1. Укажіть складнопідрядне речення:

А. Краса у водиці, в озері, яка хвилями йде від берега (О.А. Захаренко).

Б. Майже всі учні відвідали дочірню школу, милувались дубками і ялинками (О.А. Захаренко).

В. Повторюю переконливо: не заважай! (О.А. Захаренко)

Г. Перед початком уроку школа завмирає, звучить гімн України, піднімається Державний прапор... (О.А. Захаренко).

2. Укажіть речення, в якому допущено пунктуаційну помилку:

А. Є три речі, з яких не можна сміятися ніколи і ні за яких обставин: патріотизм, кохання до жінки і старість (О.А. Захаренко).

Б. Я пам'ятаю, як мій син у першому класі оберігав однокласницю, яка поламала руку (О.А. Захаренко).

В. Краса в камінчиках, у травинках що перешіптуються про свої таємниці (О.А. Захаренко).

Г. Скільки буде стояти під сонцем Руська земля, стільки і пам'ять про героя буде жити в серці народному (В.О. Сухомлинський).

3. Укажіть речення, в якому необхідно поставити тире (окремі розділові знаки пропущені):

А. Якою б простою, буденною не була сільськогосподарська праця її завжди можна перетворити в глибоко інтелектуальну діяльність (В.О. Сухомлинський).

Б. Я твори писати не вмів але жити навчився правильно (В.О. Сухомлинський).

В. Пристрасне бажання вчитися, усвідомлення мети навчання найважливіший стимул навчальної діяльності учнів (В.О. Сухомлинський).

Г. Розумова праця повинна пронизувати насамперед ті види трудової діяльності, які за традицією уже не потребують втручання рук людини (В.О. Сухомлинський).

4. Укажіть складносурядне речення:

А. І ось одного разу ми викопали в лісі маленьке деревце, посадили в ящик і принесли Федькові (В.О. Сухомлинський).

Б. Федькова мама відвела нам частину присадибної ділянки, і ми посадили кавуни і дині (В.О. Сухомлинський).

В. Пам'ятай, що кожен квадратний метр школи виховує, кожен шкільний папірець навчає (О.А. Захаренко).

Г. Тепер, на думку окремих батьків і вчителів, успішність знизилась (О.А. Захаренко).

1	2	3	4

**II рівень
(4 бали)**

5. Установіть відповідність між реченнями та їх видами:

1	Складнопідрядне речення	А	Удар був такої сили, що вісь Землі змістилась, і наставали позачергово весна, зима, осінь, літо. (О.А.Захаренко)

2	Складносурядне речення	Б	Ледве "перетягали" Михайла з класу до класу, та один раз все-таки залишився він на другий рік (В.О.Сухомлинський).
3	Безсполучникове складне речення	В	Доти, поки є загроза приморозків, капусту й помідори захищають земляним валом з північного боку(В.О.Сухомлинський).
4	Складне речення з різними видами зв'язку	Г	На екрані можна зустрітися з самим собою, з вчителями, побувати на уроці в одному з класів, познайомитися з сім'ями, їх реліквіями, сільськими традиціями, спортивними змаганнями, роботою гуртків, секцій, всім життя школи і колгоспу. (О.А.Захаренко)

1	2	3	4

III рівень (2 бали)

6. Прочитайте текст, виконайте подані після нього завдання

(1)Кохання...(2) Коли воно починається, чи буде йому якийсь кінець?(3)Вже з малих літ хлопчики та дівчатка симпатизують одне одному.(4) Це вже початок майбутнього кохання. (5) У юні літа воно як джерельна вода, як чисте, прозоре скло. (6) Це ми, старші, зіпсуті телебаченням, уявляємо слово «кохання» в іншому розумінні. (7) Я пам'ятаю, як мій син у першому класі оберігав однокласницю, яка поламала руку. (8) Що він тільки не робив, яких кепкувань з боку товаришів не терпів. (9) І хоча дівчинка й не стала його дружиною, але вони залишилися добрими друзями на все життя (О.А.Захаренко).

7. Укажіть складнопідрядні речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9

8. Укажіть речення, в якому допущено пунктуаційну помилку:

1	2	3	4	5	6	7	8	9

IV рівень (2 бали)

9. Об'єднайте подані прості речення у:

- безсполучникове складне речення;
- складнопідрядне речення:

А. Патріотами не народжуються. Ними стають у процесі становлення особистості. (О.А. Захаренко).

Б. Тут усе гаразд. Діти зайняті корисними справами. (О.А. Захаренко).

Використана література

1. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори В 5-ти т. Т. 5 Статті. – К.: Рад. Школа, 1977. – 639 с.

С. М. Прокопенко,
учитель української мови і літератури
Дубіївської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Черкаської районної ради

Творчі завдання, вправи, перекази, текст для аудіювання відповідають програмі з української мови для 5 – 12 класів загальноосвітніх шкіл.

Пропоновані завдання дають можливість учителю виявити практичні вміння учнів, ступінь оволодіння усним і писемним мовленням у стандартних ситуаціях, їх можна використовувати на будь-якому етапі уроку. За цими вправами перевірятимуться знання і вміння з конкретної теми, зокрема з розділів «Орфографія», «Морфологія», «Синтаксис і пунктуація». Матеріал розрахований на учнів 6-го та 9-го класів.

Текстовий матеріал, який використано у роботі, – це твори О.А. Захаренка та В.О. Сухомлинського.

Завдання, які використано у роботі, передбачають контроль за вмінням учня використовувати здобуті знання, застосовувати вміння і навички у певних ситуаціях, продемонструвати свої лінгвістичні здібності та ерудицію.

Пропоновані вправи, завдання-конкурси, творчі завдання є своєрідним матеріалом, яким учитель може користуватися залежно від конкретних умов, поставленої мети, можливостей окремого учня і класу.

Робота містить дидактичний матеріал, дібраний із творів О. Захаренка та В. Сухомлинського. Це – художня проза, публіцистичні тексти, статті. Разом із навчальною я мала на меті естетичну, пізнавальну й виховну цінність текстів, прагнула розкрити духовну красу відомих педагогів, їхню любов до школи, учнів, до природи.

Вправи і завдання

I. Запишіть речення, над кожним словом надпишіть, до якої частини мови воно належить.

1. Людина, велика чи мала, завжди схожа на струмок, що має два найперших джерела. Ті джерела – сім'я і школа.

2. Ніщо так не вчить і не виховує, як приклад і досвід попередніх поколінь.

3. Немов ріка, що народжується зі струмочків, озерець, гірських потічків, людське життя бере початок з шкільної парти.

4. Вона – колиска майбутньої долі.

5. Учні усвідомлюють значимість шкільного життя, проймаються любов'ю до школи (За О.А.Захаренком).

II. Випишіть із поданих речень виділені слова і розберіть їх за будовою.

Ось *дендропарк* зі своїми скульптурами, *сімейними* куточками *односельчан*.

Усе тут змушує *задуматися* того, хто сюди заходить: хто ти, друг природи чи її ворог? У дендропарку кожна молода сім'я садить дерево, *народження* дітей також відзначається *дубочком* чи *берізкою* (За О.А. Захаренком).

III. Випишіть із тексту іменники I та II відмін.

Який це радісний листочок...

Маленька дівчинка Олеся сиділа зі своєю бабусею на березі річки. Ласкаво гріло тепле осіннє сонечко. З верби, що схилилася над річкою, вже осипалося листя. Залишився один-однісінький листочок. Ось і цей листочок упав у воду. Поплив і попав у вир. Закрутився, завертівся швидко-швидко. Олеся дивилася, як крутиться жовтий листочок, і їй стало радісно. А бабуса тихо зітхнула.

– Бабусю, чому ви так зітхнули – тяжко, сумовито? – питає Олеся. – Дивіться, який це радісний листочок.

Бабуса доторкнулася тремтячою рукою до Олесиної голівки й усміхнулась. (В.О.Сухомлинський)

IV. Завдання-змагання.

За 2 хвилини знайдіть у тексті і випишіть іменні словосполучення. Хто виписав усі іменні словосполучення вчасно – той і переміг.

Зимові козацькі розваги. Бувають і весняні, й осінні. Важлива ретельна підготовка до них. Більше важлива, ніж саме проведення. Розпочинаємо з вивчення карти села. Уточнюємо назви ближніх полів, урочищ, вулиць, місточків. Наносимо на «бойову» карту все, що важливе для «військових» дій. У школі створюється штаб, обираються командири козачих частин.

...Без романтики учні жити не можуть.

(За О.А. Захаренком)

V. Випишіть із тексту усі можливі словосполучення і охарактеризуйте їх. Поясніть написання виділених слів.

Тихо в лісі взимку

Тихо зимового дня в лісі. Стоять *нерухомі дерева* зі сніговими шапками. Чути, як дятел стукає по стовбурі дуба. Це він шукає жучків під корою. От щось *зашепотіло*. Пробіг зайчик, сів під дубом, оглянувся. Підняв лапку, торкнувся нею до вуха. Десь на ставку тріснула крига. Щось *задзвеніло*, заспівало. Впала сніжинка на кущ *шипиши*.

(В.О. Сухомлинський)

VI. Спишіть. Зробіть синтаксичний аналіз складнопідрядних речень. Побудуйте схеми речень. Поясніть пунктограми.

Кажуть, що людина завжди повинна йти вперед і не зупинятися, бо якщо зупиниться – безнадійно відстане. Наздоганяти дуже важко, а то й неможливо, хіба що в твого суперника не стане сили. Не надійтеся! Можливо, воно і так, але йдучи тільки попереду історії, людина має знати й передісторію, щоб застерегти себе від прикрих помилок попередніх поколінь.

(За О.А.Захаренком)

VII. Запишіть речення. Визначте у них граматичні основи, поясніть, які це речення за будовою. Чому ви так вважаєте?

Як тільки почнуться жнива, приносить батько пучок пшеничних колосків і чіпляє над вікном. У хаті пахне полем. І радісно якимось стає. Висить пучок пшеничних колосків літо, висить осінь, весну... аж до нового врожаю. А потім батько приносить свіжі колоски.

Батько любить працювати в полі, і я змалку полюбив землю, пшеницю, степ. Немає нічого кращого, ніж вийти рано-вранці в поле й зустріти схід сонця.

(За В.О.Сухомлинським)

VIII. Запишіть речення, поставте потрібні розділові знаки і поясніть їх (подаємо речення без їх вилучення). Поставте на місці крапок пропущені букви.

Людина створює світ навколо себе сама. Якщо навколо неї бруд, сміт..я – це лінива людина низ...кої культури, часто... густо схильна до алкоголю. Байдужість до навколишн...ої природи, до екології, до краси характ...ризують ці сім...ї і дітей, що в них проживають. (За О.Захаренком)

Вправи і завдання творчого характеру

1. Ознайомтеся з афористичними виразами. Виділіть ті, які вам сподобались, і складіть з ними речення з різними видами зв'язку.

- До знань не з примусу, а через цікавість.
- Людина збагачується наукою...

- Справжнє виховання не любить багатослів'я.
- Школа – це маленька держава зі своїми законами, традиціями, звичаями.
- Школа – це безперервне свято творчості.

(За О.А. Захаренком)

2. Напишіть невеликий твір, використавши як початок слова О.Захаренка.

А з технікою всім треба бути на «ти». У наш час і легкова машина є не предметом розкоші, а засобом пересування.

3. Прослухайте текст. Напишіть докладний переказ його, додавши свої міркування про роль птахів у житті людей. Вживайте у тексті вставні слова і речення.

Лелеки прилетіли

Мама каже:

– Лелеки прилетіли, на крилах ключик від сонця принесли. Відмикають тим ключиком великі золоті ворота, і сонце піднімається все вище й вище в небо.

Розбуджує Дужі Громи в ярах. Прокидаються Дужі Громи, клекотять у хмарах,

Граються блискавками. Ось що приносять весною лелеки.

Вони живуть парами, мостять гнізда на хатах і повітках.

– Де живе лелека – там щастя живе, – каже бабуся. – Бо лелека – сонячний птах. Він зустрічає сонце вранці й проводить його на спочинок увечері. На зорі лелеки піднімаються з гнізда й злітають високо в небо. Там радісно клекочуть – вітають сонце. А ввечері стоять над гніздом і дивляться на захід.

Мама каже:

– То вони думають, скільки ще днів ходитиме сонце так високо й коли почне опускатися.

Ось лелеки відлітають. Вони довго-довго кружляють над своїм гніздом.

Прощаються зі своєю домівкою, із Україною. Обіцяють, що весною неодмінно прилетять. (137 слів) (В.О. Сухомлинський)

4. Додумайте і допишіть розповідь-казку до твору В.О.Сухомлинського.

Вічна тополя

Стоїть край дороги стара-престара тополя. Узимку тривожно шумлять її голі віти, а весною покривається вона зеленим листям. Скільки й пам'ятаю, стоїть вона як сторож.

Якось питаю маму:

– Скільки літ тополі? Хто її посадив?

– Не знаю, – відповідає мама. – Скільки й пам’ятаю, стоїть тополя край дороги. Завжди однакова.

Питаю старого-престарого дідуся:

– Скажіть, будь ласка, скільки літ тополі? Хто її посадив?

– Не пам’ятаю, – відповідає дідусь. – Завжди стоїть край дороги. Скільки й знаю – росте собі й росте.

Може, це й не тополя, а легенда?...

5. Текст для навчального аудіювання.

Людина з Гарячим Серцем

Вузькою стежкою ішли два подорожні. По один бік – хлюпотіли хвилі синього моря, по другий – стояли сиві гори.

Ішли подорожні вже давно. Вони шукали Красу. Один із них – Людина з Гарячим Серцем, другий – Людина з Холодним Серцем.

Людина з Гарячим Серцем глянула на море – і очі її стали захоплені й ласкаві. Вона й каже:

– Яке воно сильне, могутнє і вічне – море.

А Людина з Холодним Серцем каже:

– Так, багато води.

Прийшли подорожні до сірого каменя. У Людини з Гарячим Серцем радісно засяяли очі.

– Глянь, яка гарна квітка. Це ж і є та Краса, що ми шукаємо.

– Де ти бачиш ту квітку? – дивується Людина з Холодним Серцем. – Це ж сірий камінь.

– Так, камінь, але в ньому квітка троянди, – каже Людина з Гарячим Серцем. – Треба тільки відкинути зайве – і квітка заграє.

Людина з Гарячим Серцем багато днів лупала й тесала сірий камінь.

А Людина з Холодним Серцем сиділа на березі та із сумом в очах дивилася на море.

Нарешті з-під скалок каменя показалася гарна-прегарна квітка. Світ затамував дух та вдивляється в Красу, визволену із кам’яного полону.

Навіть гори піднялися вище. Навіть хвилі морські притихли, безбереге море стало мов дзеркало.

Тільки Людина з Холодним Серцем була байдужа. Вона доторкнулася пальцем до квітки, поспробувала нігтем і сказала:

– Так, міцний камінчик. (206 слів) (В.О.Сухомлинський.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Вузькою стежкою ішли

а) три подорожні;

б) два подорожні;

в) один подорожній.

2. Подорожні шукали

а) Красу;

б) камінь;

в) квітку.

3. Люди прийшли

а) до синього моря;

б) до сивих гір;

в) до сірого каменя.

4. Людина з Гарячим Серцем побачила

а) камінь;

б) квітку;

в) воду.

5. Що потрібно було зробити, щоб із сірого каменя з'явилась квітка?

а) відкинути зайве;

б) покликати на допомогу чарівника;

в) змахнути чарівною паличкою.

6. Що робила Людина з Холодним Серцем біля каменя?

а) лупала й тесала сірий камінь;

б) сиділа на березі та із сумом в очах дивилася на море;

в) дуже плакала.

7. Що сталося навколо, коли з-під скалок каменя показалася гарна квітка?

а) засвітилося яскраве сяйво;

б) захвилювалося синє море;

в) світ затамував дух та вдивлявся в Красу.

8. Дійових осіб у творі є

а) двоє;

б) троє;

в) четверо.

9. Текст належить до стилю мовлення

а) публіцистичного;

б) наукового;

в) художнього.

10. Тема даного тексту

а) тільки добра, сильна духом людина може здолати всі труднощі;

б) Людина з Холодним Серцем дуже лінива;

в) щоб з'явилася квітка з каменя, потрібно добре працювати.

Використана література

1. Академік із Сахнівки / Під редакцією професора Кузьмінського А.І. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 448 с.

2. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.

3. Захаренко О.А. , Мазурик С.М. Школа над Россю. – К.: Радянська школа, 1979. – 150 с.

4. Захаренко О.А. Поради колезі, народжені в школі над Россю. – Черкаси: Агро – поліс, 2002. – 93 с.

5. Сухомлинський В.О. Чиста криниця : оповідання, етюди: Для сімейного читання/ Упоряд. О.В.Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.

Н. В. Антонюк,

учитель української мови і літератури
Соколівської ЗОШ I-III ступенів
Жашківської районної ради

О. А. Бедрій, учитель

української мови і літератури
Конельської ЗОШ I-III ступенів
Жашківської районної ради

Тексти для диктантів, переказів, аудіювання, вправи, завдання

Рідне слово (яскраве, образне, педагогічно доцільне, висококультурне) є головним знаряддям засіву людяності в дитячих душах, засобом ціннісного бачення світу, формування особистості, філософсько-світоглядний чинник Я. Мовна особистість педагога для ствердження авторитету рідного слова в почуттєвому світі учнів відіграє вирішальну роль.

Студіювання праць педагога і науковця дає змогу стверджувати: Олександр Антонович Захаренко – «носій елітарної мовної культури», «сильна мовленнєва особистість», вроджений оратор, котрий блискуче володів українським словом, багатством лексики, виражальними засобами, умів точним, влучним словом зацікавити, переконати, спонукати, заохотити. Манера, стиль спілкування мудрої, порядної людини. Такими ж словами можна охарактеризувати життя та педагогічну діяльність педагога В.О. Сухомлинського. Це дає можливість учителям-словесникам послуговуватися на уроках рідної мови та літератури безцінною спадщиною, живим образним словом та ідеями учителів-гуманістів.

Пропонуємо використання перлин педагогічного доробку О.А. Захаренка та В.О. Сухомлинського на уроках української мови та літератури.

Контрольний переказ із творчим завданням

9 клас

Криниця совісті

Важко писати про голодомор не тільки тому, що вже багато написано й історики сперечаються, що було причиною страшного людського лиха, а й тому, що сторінки біографії школи, села, суспільства, держави ще більше потемнішають, чорною плямою будуть маячити в часі існування світу. Ще 15 років тому люди не знали слова «голодомор». Сором'язливо замовчували події 1932-1933 рр., казали, що цей рік був «неврожайний», що це було «стихійне лихо», «ну, мерли люди, так під час таких катаклізмів не буває без втрат».

На Криниці совісті понад 1100 прізвищ односельчан, майже 400 – дітей, що потрапили в ці жорна історії. Дві сучасні школи(були семирічки) недорахувало село. Навколо Криниці совісті п'ять скульптур реальних сахнівчан, що не пережили голодомору 1932-33 рр. Ось мати, яка похоронила восьмеро дітей. Сама померла останньою. Ось батько, який не може сказати дитині, чому в хаті немає чого їсти вже три дні. Ось мати, яка витягла з рота вже мертвої дитини їжу, аби син трішки попоїв. А ось дідусь Михайло, що звозив мертвих на кладовище. У центрі головна скульптура – жінка з мертвим дитям на руках...

Якийсь корнилівський священник (він був один на район) приїхав у Сахнівку освятити криницю в центрі села і порекомендував людям святою водою напувати дітей. Довірливі люди вишикувались до криниці, аби принести додому святої води. Одного вечора прибігла жінка з-за Пастушки до криниці набрати води, а там лише мул. Удень люди вибрали всю воду. Не дочекалося маминої святої води дитя, померло.

Вирішили криницю пізніше назвати Криницею совісті, а цементний хрест пофарбували в чорний колір. Криниця совісті викопана вчителями мала, всього дванадцять кілець. До першого кільця, яке стоїть у воді, прикріпили срібні ложки, срібні дукачі й інші срібні речі для того, щоб срібло, поступово розчиняючись у воді, обеззаражувало її постійно, а вода щоб мала приємний смак. На криниці встановили чотири дзвони, які було чути на всю округу, які скликали пом'янути страшні 1932-1933 роки.

Пам'ятники голодомору будувати треба. Будують їх по всій Черкащині. У Сахнівці перший. Характерно, що у Велику Вітчизняну загинуло односельців у п'ять разів менше, ніж у ті страшні роки. Не пробачили б нам сельчани, якби ми їх не вшанували, споруджуючиobelіски, хрести, скульптури, якби ми не казали слова вдячності людям, що віддали життя у мирний час .

«Та не вірте. Ніякого голодомору не було», – кажуть деякі політики. А Криниця людської совісті є і буде довгий час. І, напевне, переживе багатьох із нас.

(300 слів)

О.А. Захаренко

Завдання:

1. Написати докладний переказ тексту.
2. Доповнити переказ власними міркуваннями про події 1932-1933 років.

Контрольне аудіювання

5 клас

Соня

Соню знали всі. Навіть першокласники проходили повз неї шанобливо, а деякі навіть дарували їй квіти. Не тому, що Соня у дев'ятий клас прийшла з Гути чи з Кумейківської школи, а тому, що на урочисту лінійку, присвячену першому дзвонику, прибула вдвох ...з косулею. Соня шарпала свою не - посидючу косульку, щоб та не виходила на площу перед учнівським строєм. Вона була грайлива, як дитина, симпатична мала тваринка. Ще до лінійки кожен учень намагався погладити її або дати щось з їжі. Косулька лінійки «не

втримала», пішла між рядами, викликаючи пожвавлення серед учнів і вчителів. Представник райкому розгнівався, що косулька не дала йому договорити стандартні фрази. А косулька побігла до теплиці і виноградника, де нині побудований гуртожиток. Соню послали наздоганяти косульку і завести у вільний сарай, та вже після років піти з нею додому, в Гуту, через річку, де її чекав човен.

На другий день повторилось те ж саме, і діти почали звикати до косульки, як ще до одного учня школи. Всі знали: якщо косульки немає в школі, то немає і Соні.

Соня славилась ще й показниками у спорті. На обласних змаганнях, уже представляючи нову школу, виборола перше місце по бігу, в стрибках у довжину.

Але трапилось не передбачене. Соня вчила уроки біля відчиненого вікна, а косулька побігла в ліс погуляти. Вона ніколи далеко не відходила від хати. На вечерю і сніданок приходила вчасно, знаючи, що Соня щось смачненьке приготує. Раптом пролунав далекий постіл. Серце в дівчинки ойкнуло, ніби завмерло. Соня вистрибнула через відчинене вікно і побігла на звук. Наздогнала браконьєра-мисливця, який за задні ніжки через спину тягнув косульку до своєї хати. Соня впала без тями, була в комі майже 2 тижні.

Через чотири тижні повернулась до школи, про спорт забула: лікарі тимчасово заборонили. Школа для неї наче почорніла. Сумували й усі наші школярі.

Нині Соня має чоловіка і двох дітей. Була в них рушниця – продали, щоб вона не нагадувала Соні долю лісової красуні.

Минули роки, а дитяча пам'ять буру же образ Соні з косулею. Вони обидві були такі гарні, такі ніжні, одна одну доповнювали, що, здається, не могли б жити одна без одної. Як би таке ставлення людини до тварин було у всіх, то й світ би покращав. Я бачив, Соню, як ти плакала над пошкодженим деревом, як ти пестила в школі свою улюбленицю. Я пам'ятаю, як тебе, не притомну, несли до хати, а потім повезли до лікарні у Мошни та Черкаси. Для мене ти – ідеал людини, яка живе в гармонії з природою. Ти любиш своїх дітей і тих, хто живе на планеті Земля. Щастя мати таку матір. Хай тобі щастить у всьому.

(415 слів)

О.А.Захаренко

Тестові завдання до тексту

1. У який клас прийшла Соня до нової школи?
  - а) перший;
  - б) п'ятий;
  - в) дев'ятий.
2. На урочисту лінійку Соня прийшла вдвох із...
  - а) мамою;
  - б) собачкою;
  - в) косулею.
3. Соня славилась у школі показниками...
  - а) у навчанні;

- б) у спорті;
  - в) у громадській роботі.
4. У житті дівчинки трапилося непередбачуване:
- а) улюблениця захворіла;
  - б) улюблениця загубилася;
  - в) тваринку вбив браконьєр.
5. Текст «Соня» належить до типу мовлення ...
6. Текст належить до... стилю мовлення.

Контрольний диктант

9-10 клас

Рідне слово

Для нас, українців, рідною є українська мова. Нею розмовляють сьогодні понад 36 мільйонів чоловік. Та історично доля нашого народу склалася так, що нам, українцям, дуже близька й дорога мова братнього російського народу. Дві споріднені мови переплітаються багатьма нитями. Це не тільки полегшує, а й утруднює оволодіння спорідненими мовами. Сотні слів, що звучать однаково в них, мають різне значення. Слово, що звучить в одній мові з патетичним забарвленням, в другій – іноді набуває іронічного смислу. Гра відтінків, найтонших рисочок емоційно-естетичного забарвлення слів у цих мовах є джерелом духовного багатства, яке учителі покликані передати молодому поколінню.

Мова – духовне багатство народу. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», – говорить народна мудрість. Та багатство, втілене в скарбниці мов інших народів, лишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова. (161 слово) В.О. Сухомлинський

Вправи

(9-11 класи)

1. Усно переказати текст, висловити власну думку стосовно прочитаного.

«Любити людство легше, ніж зробити добро рідній матері», – говорить у старовинному українському вислові, який приписують народному філософові XVIII століття Григорію Сковороді. У цьому вислові – велика мудрість народної педагогіки. Неможливо виховати людяність, якщо в серці не утвердилась прихильність до близької, дорогої людини. Слова про любов до людей – ще не любов. Справжньою школою виховання щирості, душевності й чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності.

2. Прочитайте текст. Визначте його тему і головну думку, до якого стилю мовлення він належить. Висловіть власне ставлення стосовно порушеної в тексті проблеми.

Кожна людина – найчутливіший і найнеобхідніший лікар для самої себе, в цій істині я глибоко переконався, виховуючи дітей, підлітків, юнаків і дівчат. Відомо, як глибоко серед підлітків укоренилась погана звичка курити. Величезної шкоди завдає куріння серцево-судинній системі, мозкові, органам травлення. Особливим грізним бичем куріння стає в той період, коли посилюється діяльність гіпофізу і щитовидної залози, у зв'язку з чим підвищується збудливість і дратівливість нервової системи.

Я переконався, що саме куріння для багатьох підлітків є тією останньою краплею, яка, переповнюючи чашу нервового збудження приводить до поганих, осудливих вчинків. Отруюючи нервову систему нікотин уже в роки отроцтва «виводить з ладу» окремі групи клітин кори півкуль головного мозку. Той хто курить з отроцтва, вже в сорок років відчуває перші симптоми склерозу мозку. Намагаючись застерегти підлітків, я розповідав про згубні наслідки цієї звички. Вдалося досягти того, що жоден з моїх вихованців у шкільні роки не курив. Головну роль відіграло якраз те, що кожен був лікарем для самого себе – боровся проти поганих нахилів.

В.О.Сухомлинський

3. Виконати синтаксичний розбір речення.

1. Якщо ти в дитинстві зробив маленьку помилку й запам'ятав її на все життя, тобі не доведеться каятися у великих помилках, коли станеш дорослим; тобі не доведеться горювати: чому мене мати з батьком не навчили, чому не вимагали з мене.

2. Соромся не тільки явної підлості, а й найменшого приводу, щоб про тебе могли подумати, як про підлу людину.

3. Вияв хоробрості, відваги, рішучості, безстрашності, стійкості перед лицем небезпеки – незрівнянний стан духу, що накладає відбиток на весь образ людини, породжує в ній справжнє благородство.

4. Благородство у взаємовідносинах між хлопцем і дівчиною, чоловіком і жінкою – це дерево, яке зеленіє тільки тоді, коли його краса живиться глибоким корінням людської гідності, честі, поваги до людей і до самого себе, непримиренності до зла, бруду, приниження людської гідності.

5. Немов ріка, що народжується зі струмочків, озерець, гірських потічків, людське життя бере початок із шкільної парти.

6. Вдячність – це результат праці душі й розуму, коли разом із усвідомленням значення зробленого для себе або ж для інших в серці з'являється всеперемагаюче почуття любові, щирості до тих, хто щедро віддав людям усе, що міг.

7. Казка – благородне джерело виховання любові до батьківщини, яке нічим не можна замінити.

8. Порядність – це вихованість дитини, риса, яка залишається на все життя без коректування.

9. Почуття радості доступне лише тому, хто вміє напружувати сили, знає, що таке піт і втома.

10. Чулисть до духовного світу людини, здатність відгукнутися на чуже нещастя – з цього починається найвища людська радість, без якої неможлива моральна краса.

Отже, О.А.Захаренко і В.О.Сухомлинський мислили критично, об'єктивно оцінювали позитивне й негативне в українському менталітеті, вважали, що треба молоде покоління позбавити рис байдужості, лінощів, розхристаності, навчити зібраності, навчити краще працювати над собою. Підтвердженням цього є слова О.А.Захаренка: «Націю можна врятувати, дбаючи не лише про екологію довкілля, а й про душу нації, якій так необхідна фізична і духовна чистота». Аналізуючи використаний у роботі матеріал, можна стверджувати, що він призначений не лише для вироблення та удосконалення правописних умінь і навичок учнів, а й для виховання в них морально-етичних і духовних цінностей: любові до ближнього, толерантності, порядності, скромності, поваги, великодушності, вдячності, патріотизму.

Використана література

1. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К., 2006
2. Захаренко О.А. Суперечливі думки: 3 кн.. директора Сахнівської школи «Енциклопедія шкільного роду»//Освіта. – 2001.
3. Педагогічний вісник. – 2009, №3. – С.12-13.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К., Радянська школа, 1977. – Т.2-3.
5. Українська мова. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх закладів.// За ред. Скуратівського Л.В. – К., Ірпінь, Перун. – 2005

А. Д. Доценко, учитель української мови і літератури Черкаської ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 Черкаської міської ради

Творчі ідеї О. А. Захаренка і В. О. Сухомлинського на уроках української мови і літератури

Тексти для контрольного аудіювання

5 клас

Як готувати дітей до швидкого письма

(текст публіцистичного стилю)

Читання й письмо - два найпотрібніші школяреві інструменти навчання і водночас два віконця в навколишній світ. Без уміння вільно, швидко і свідомо читати, вільно, швидко, напівавтоматично писати дитина залишається мовби напівсліпою. Я вбачаю дуже важливе завдання в тому, щоб уже в третьому, а в четвертому класі вже напевно, учень писав довге слово, не відриваючи пера від

аркуша, щоб він міг написати слово (і навіть маленьке речення), відірвавши погляд від зошита. Напівавтоматизм процесу письма - надзвичайно важлива умова грамотності і свідомого засвоєння знань. Учень не повинен думати над тим, як писати ту чи іншу букву, як її з'єднувати з іншими буквами, - лише за цієї умови він зможе думати над застосуванням граматичного правила, над змістом того, що він пише. Поступово вільне письмо виробляє напівавтоматизм і щодо граматичних правил: дитина вже не думає, як пишеться те чи інше слово, бо вона багато разів писала його.

Усе це - швидкість написання букв і слів, поступове набування напівавтоматизму щодо орфограм, одночасне написання й осмислювання - має йти поряд. Вироблення вільного письма передусім вимагає певної кількості тренувальних вправ для малих м'язів руки. Багаторічний досвід переконує, що ці вправи мають передувати письму. Я маю на увазі тонкі трудові рухи рук - і правої, і лівої. За рік до початку навчання в школі дітям треба давати такі види праці, як вирізування з картону й паперу ножиком (різцем) і ножицями, різьба по дереву, плетіння, конструювання й виготовлення маленьких моделей з дерева. Тонкі трудові рухи виробляють розмірність і ритм руху пальців, формують чутливість, відчуття мініатюрного малюнка, яким по суті і є літера.

Треба прагнути того, щоб трудові рухи маленьких дітей являли собою естетичну творчість. Нехай у тому виробі, що його виготовляє дитина, повторюються круглі, овальні, хвилясті лінії, нехай змалку людина звикає до тонких, плавних зусиль, які вимагають великої „чутливості інструмента“.

Досвід переконує: якщо дитина виконала достатню кількість тонких трудових рухів, вона вже значною мірою підготовлена до вільного письма. Необхідна, звичайно, і система письмових вправ (за В.О.Сухомлинським, 309 слів).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Два найпотрібніші школяреві інструменти навчання і водночас два віконця у навколишній світ – це:

- а) малювання і музика; б) читання й письмо;
в) пам'ять і увага; г) увага та мислення.

2. Учень повинен вміти писати довге слово в:

- а) 1 та 2 класах; б) 3 і 4 класах; в) 5 та 6 класах; г) 7 і 8 класах.

3. Напівавтоматизм процесу письма:

- а) надзвичайно важлива умова грамотності і свідомого засвоєння знань;
б) надзвичайно важлива умова розвитку мистецьких здібностей;
в) надзвичайно важлива умова розвитку творчої обдарованості;
г) надзвичайно важлива умова натренованості руки.

4. Учень не повинен думати над тим, як:

- а) вимовити ту чи іншу букву; в) писати ту чи іншу букву;
б) уявляти ту чи іншу букву; г) порівнювати з іншомовною.

5. Вироблення вільного письма передусім вимагає певної кількості тренувальних вправ для малих м'язів:

- а) руки; б) ноги; в) спини; г) голови.

6. До початку навчання в школі дітям треба давати такі види праці, як вирізування з картону й паперу ножиком (різцем) і ножицями, різьба по

дереву, плетіння, конструювання й виготовлення маленьких моделей з дерева за:

а) 1 рік; б) 2 роки; в) 3 роки; г) 4 роки.

Відповіді: 1б); 2б); 3а); 4в); 5а); 6а).

9 клас

Як виховувати пам'ять (текст публіцистичного стилю)

Виховування пам'яті - також одна з гострих проблем шкільної практики. Мабуть, у кожного з нас опускалися руки перед дитиною з „дірявою" пам'яттю: сьогодні вона запам'ятала, а завтра забула. Поради і рекомендації відносно виховання пам'яті, які я спробую дати, ґрунтуються на емпіричних даних, на досвіді.

Чим більше знань, здобутих власними зусиллями, напруженням волі, чим глибше зачепило логічне пізнання емоційну сферу учня, тим міцніша пам'ять, тим у чіткішому порядку, стрункіше укладаються нові знання у свідомості.

Перед тим, як почати запам'ятовувати, дитина має пройти школу мислення, про яку я говорив. Чим складніші й важчі завдання постають перед пам'яттю, тим копіткішим має бути виховання мислення, думки, розумових здібностей. Дитині, яка бачить тільки повехневі, для всіх очевидні ознаки предметів, речей, явищ, яка не зробила жодного „відкриття", проникаючи в їхню глибину, суть, не пережила потугтя подиву перед несподіваним взаємозв'язком явищ, цій дитині буде важко запам'ятовувати.

Я твердо переконаний, що про виховання пам'яті треба турбуватися тоді, коли дитині ще не надійшов час заучувати, запам'ятовувати ні на уроках, ні вдома.

Дошкільні роки і навчання в початковій школі - чудовий час для закладання фундаменту міцної пам'яті. Треба турбуватися про те, щоб важливі істини про явища й закономірності навколишнього світу були засвоєні дітьми без спеціального заучування і запам'ятовування, тобто в процесі безпосередніх спостережень.

Кожному з нас, мабуть, доводилося розводити руками перед дивним явищем: дитина у початкових класах навчалася добре, а після початкової школи відразу ж почала вчитися погано. У чому справа, чому так трапляється?

Одна з причин - відсутність у початковій школі спеціальної роботи, спрямованої на розвиток мислення, виховання розумових сил, закладання фундаменту запам'ятовування. У початковій школі треба закласти міцний фундамент пам'яті, а ним є знання, набуті, засвоєні дитиною у процесі безпосереднього пізнання навколишнього світу під керівництвом учителя.

Зубріння завжди шкідливе, але особливо неприпустиме воно в отрочстві та юнацькому віці. У ці роки зубріння породжує інфантильність - зберігає властивості дитячого віку в дорослих людей, притуплює їхній розумовий розвиток, затримує формування здібностей і нахилів. Дітищем зубріння є одне із зловісних породжень - школярство. Це по суті перенесення у середовище

підлітків і юнаків методів і способів, характерних для виховання малят. Це інфантильність розуму у поєднанні із спробами опанувати серйозний науковий матеріал. Це відрив знань від життєвої практики, обмеженість сфери інтелектуальної й суспільної діяльності.

Однією з головних причин цього великого лиха є те, що підлітки, юнаки й дівчата так само засвоюють знання, як і малята: заучують порціями матеріал підручника з тим, щоб потім порціями ж і „викласти" свої знання вчителю й дістати оцінку. Гіпертрофія довільного запам'ятовування просто обезглузджує людину.

Виключити з школи школярство - одне з дуже важливих виховних завдань. Але як це зробити, якщо значна частина матеріалу середніх і старших класів вимагає саме довільного запам'ятовування - сядь і вивчи, інакше не знатимеш, мудрувати тут особливо нічого.

А зробити це можна єдиним шляхом: установити розумне співвідношення довільного й мимовільного запам'ятовування. Якщо кількість матеріалу, який треба запам'ятати учневі 8 класу, позначити через X, то в цей же час учень повинен осмислити, продумати матеріал в кілька разів більше - 3X. При цьому між матеріалом, який заучується, запам'ятовується навмисно, і матеріалом, який тільки осмислюється, без спеціальної настанови на запам'ятовування, має бути певний зв'язок - не обов'язково прямий, безпосередній, але бажано, щоб це був зв'язок проблемний. Наприклад, з анатомії і фізіології вивчається нервова система людини. У цьому розділі багато цілком нового, майже все треба запам'ятати. Для того, щоб навчання не перетворилося в зубріння, порадьте учням прочитати цікаві книжки про людину - про всі системи людського організму, про нервову систему, про дослідження видатних учених. Багато з того, що учні читатимуть без спеціальної настанови на запам'ятовування, запам'ятається, але це зовсім інше запам'ятовування - мимовільне, воно якісно відрізняється від довільного запам'ятовування, заучування матеріалу підручника. Це запам'ятовування ґрунтується на живому інтересі, на мисленні, на захопленні - велику роль відіграє емоційний елемент пізнання. Мимовільне запам'ятовування - читання цікавих книжок - сприяє тому, що у людини пробуджується думки. Чим активніше життя і думки, тим більше розвивається здатність довільної пам'яті зберігати й відтворювати значний обсяг матеріалу.

Якщо людина осмислює в кілька разів більше матеріалу, ніж треба завчити за підручником, запам'ятовування матеріалу за підручником (заучування) перестає бути зубрінням. Воно стає осмисленим читанням, розумовим аналізом. Багаторічний досвід переконав мене: якщо навмисне, довільне запам'ятовування ґрунтується на мимовільному запам'ятовуванні, читанні, думанні, - у процесі роботи над підручником у підлітка з'являється багато запитань. Чим більше він знає, тим більше в нього незрозумілого. І чим більше незрозумілого, тим легше вчити уроки за підручником.

Розумне співвідношення між мимовільним і довільним запам'ятовуванням залежить передусім від учителя. Вам, викладачеві основ наук, треба бути не просто передавачем знань. Треба бути володарем юнацтва.

Вже у вашій розповіді, у викладі нового матеріалу повинна бути іскра, яка б запалювала порох допитливості, любові, жадоби до знань. З уроку вашого підлітка має піти з твердим наміром прочитати книжку, про яку ви згадали побіжно. Він повинен мріяти про цю книжку, знайти її що б там не було.

Отже, розвиток пам'яті підлітків, юнаків і дівчат залежить від загальної інтелектуальної культури навчально-виховного процесу в середніх і старших класах (За В.Сухомлинським; 795 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Автор статті пам'ять називає:

а) „курячою“; б) „дірявою“; в) „дівочою“; г) „пропашою“.

2. Перед тим, як почати запам'ятовувати, дитина має пройти школу:

а) мислення; б) малювання; в) музичного мистецтва; г) вокального співу.

3. Дитині, яка не зробила жодного „відкриття“, буде важко:

а) співати; б) читати; в) гратися; г) запам'ятовувати.

4. Чудовий час для закладання фундаменту міцної пам'яті:-

а) старша школа; б) дошкільні роки; в) дошкільні роки та початкова школа;
г) початкова школа.

5. Основною причиною того, що після початкової школи дитина почала погано вчитися є:

а) відсутність у початковій школі спеціальної роботи;
б) відсутність у середній школі спеціальної роботи;
в) відсутність батьківського контролю під час виконання домашніх завдань;
г) швидка втома від перевантаження.

6. Зубріння особливо шкідливе в:

а) старості і отрочтві; в) отрочтві та юнацькому віці;
б) старості і дитинстві; г) дошкільному і шкільному віці.

7. Школярство – це:

а) метод для виховання дітей старшої школи;
б) метод для виховання середньої ланки;
в) підготовка до першого класу;
г) метод для виховання малят.

8. Гіпертрофія довільного запам'ятовування:

а) робить людину розумнішою; в) позбавляє вміння думати;
б) дає фізичну силу; г) просто обезглуздує людину.

9. Виключити школярство зі школи можна шляхом:

а) установа розумного співвідношення довільного і мимовільного запам'ятовування;
б) зазубрювання невідомого;
в) поділу параграфа на підтеми;
г) уважного перечитування тексту кілька разів.

10. Мимовільне запам'ятовування ґрунтується на:

а) заучуванні, зазубрюванні; в) мисленні та захопленні;
б) живому інтересі, мисленні, захопленні; г) емоційному елементі пізнання.

11. Розумне співвідношення між мимовільним і довільним запам'ятовуванням залежить передусім від:

а) учня; б) батьків; в) брата або сестри; г) учителя.

12. До якого стилю мовлення належить текст?

а) науковий стиль; в) публіцистичний;

б) офіційно-діловий; г) розмовно-побутовий.

Відповіді: 1б); 2а); 3г); 4в); 5а); 6а); 7г); 8г); 9а); 10б); 11г); 12в).

Тексти для контрольних диктантів

8 клас

Щоб до душі душею промовляти, то
треба, щоб ці душі поріднились.

Л.Українка

Учитель народжується не лише в практичних ділах, а й у невпинних педагогічних роздумах, відкритті для себе давно відкритих і засвоєних в інституті істин, у критичному сприйманні й аналізі того, як формуються особисті професійні вміння і навички. Відомо, що досягнути високих педагогічних цілей одним, хоч би й найвдалішим актом, неможливо. Вихованці змінюються, але не стають відразу такими, як їх хоче бачити вихователь. Немає засобів, які творили б чудеса у вихованні - одразу формували зразкові особистості. Процес виховання особистості - тривале явище. Особливо це стосується навчання. Успіхи учнів у оволодінні знаннями, уміннями й навичками, кажучи делікатно, були скромними. Аналіз уроків показав, що не тільки цікава подача нового матеріалу з дослідями забезпечує навчальні успіхи, а й уміла дидактична обробка матеріалу, мудра турбота про сприйняття, усвідомлення, запам'ятання й вміле використання знань. (За В.А.Захаренком; 126 сл.)

12 клас

Турбуйтеся про своє здоров'я

Якщо ви захворіли, перш за все, не хвилюйтесь, не панікуйте - хворіють всі. Заспокойте себе істиною, що людина, хворіючи різними недугами, практично після кожної виробляє імунітет, тобто здатність організму протистояти цьому збуднику недуги. По-друге, налаштуйте себе і своїх рідних на якомога швидше повне одужання. По-третє, допоможіть лікарю точно встановити діагноз, не приховуйте нічого. Щонайменші дрібниці можуть бути доречними при його встановленні. Задавніювати ж хворобу небезпечно, вона може перейти в хронічну - це жорстке правило.

Врешті-решт, треба з малих літ загартовуватися і вивчати свій організм. Починаючи з третього класу, треба знати будову людини, контролювати найменші відхилення в роботі свого організму та запам'ятовувати неперевірені причини, в результаті яких це сталося. Про захворювання обов'язково

повідомляти лікаря або маму, яка завжди є найвірнішим і найчутливішим порадником. У школі на уроках біології чи валеології потрібно знайомитися з елементами народної медицини, вчитися збирати і використовувати лікарські рослини. То мудра наука, пронесена через товщу віків. Не гребуйте нею. Є такі трави, яким за лікувальними властивостями немає аналогів серед медичних препаратів. Спробуйте на собі окремі, перевірені батьками і дідами, народні ліки. Скажімо, у вас безпричинно7-(на ваш погляд) почала підніматися температура. Термометром контролюйте її підняття. Не заважайте своєму організму спочатку самому поборотися з недугою.

Одягніться тепленько, бо вас морозитиме, ляжте під ковдру і чекайте моменту, коли саме слід собі допомогти... У вас піднялася вже температура до позначки тридцяти восьми з половиною градусів. Мама якраз встигла закип'ятити чай із липового цвіту, додала в нього малини та свіжого лимонного соку. Випийте його і відчуєте, як змокріло ваше волосся, а згодом і знизилася температура. Турбуйтеся про своє здоров'я! (За О.А.Захаренком; 205 сл.)

Переказ із творчим завданням 9 клас

Завдання: стисло переказати текст; спростувати думку В.О.Сухомлинського або погодитися з автором, додавши власні роздуми і підтвердивши їх прикладами зі свого життєвого досвіду.

Ти прийшов у школу семирічною дитиною. Мати і батько вважають тебе маленьким і беззахисним. Ти справді потребуєш постійної опіки, піклування, захисту дорослих, без них ти не можеш обійтись у складному й різносторонньому світі. Ти маленький, але не забувай, що через десять років, закінчивши школу, ти станеш дорослим. Десять раз опаде листя з цієї виноградної гілки, і ти будеш уже не семирічним малюком, а самостійним трудівником, воїном, завтрашнім батьком, а ти, дівчино, будеш уже думати про своє рідне немовля - сина або дочку. Для тебе, семирічного, ці роки тепер здаються неймовірно величезним життям - так і повинен відбиватися світ у свідомості дитини... Але для твого вчителя десять років - не такий уже довгий період... Він знає, що стара липа, ровесниця школи, через десять років зовсім не постаріє, а гілка виноградної лози в роки твоєї юності буде такою самою, як сьогодні.

Умій думати про свою дорослість - ось що допоможе тобі стати справжньою людиною. Дорослі - мати, батько, учитель - роблять з тебе людину, але ти повинен пам'ятати, що від твоїх зусиль, від твоєї самостійності - з кожним роком дедалі більше й більше - залежить те, якою людиною ти станеш. Я, твій учитель, кажу тобі ці слова без перебільшення: від того, яка твоя діяльність саме в ті роки, коли ти малюк-нетяма, залежить, ким ти станеш, як розвиватимуться твої здібності, що в тобі відкриється. Цінуючи опіку й турботу дорослих, дякуючи за них, разом з тим намагайся швидше позбутися цієї опіки і турботи. Не бійся праці і труднощів дорослих. Взагалі не бійся нічого важкого.

Гордися тим, що ти умієш бути стійким, витривалим і за працелюбністю, наполегливістю, свідомістю наближаєшся до дорослих.

(За В.О. Сухомлинським; 307 сл.)

Усний переказ тексту художнього стилю

5 клас.

Завдання: скласти простий план та зробити докладний переказ (усно).

Старий Майстер побудував кам'яний будинок. Став та й дивиться зі сторони. „Завтра в цьому будинку оселяться люди”, - думав він. А в цей час біля будинку грався семирічний хлопчик. Він скочив на тільки що цементований поріг і залишив на ньому слід своєю маленькою ніжкою.

Минуло багато років. Хлопчик став дорослим чоловіком. Життя його склалося так, що він часто переїжджав із міста в місто, ніде довго не затримувався, ні до чого не прив'язувався ні руками, ні душею. Прийшла старість. Згадав літній чоловік про рідне село на березі Дніпра. Захотілося йому відвідати свою Батьківщину. Приїхав чоловік на рідну землю. Зустрічається з людьми, називає своє прізвище, але всі тільки плечима знизують - ніхто не пам'ятає цього чоловіка.

Зустрівся на дорозі старенький дідусь та й запитує його:

- Щось, можливо, ти залишив після себе? Чи є в тебе син або донька?
- Ні, немає ні сина, ні доньки, - відповів літній чоловік.
- Можливо, ти посадив у нашому селі сад чи, принаймні, дерево?
- Ні, не посадив я сад...
- Можливо, ти поле засіяв?
- Ні, не працював я у полі...
- А може, ти вірші пишеш, пісні складаєш?
- Ні, і цього я не вмію...
- Тоді хто ти такий? Що робив усе своє життя? - з подивом запитав дідусь. Нічого не зміг відповісти літній чоловік. І раптом він згадав ту мить, коли залишив свій слід на порозі одного будинку. Підійшов чоловік до нього. Стоїть будинок, як учора збудований, а на порозі - закам'янілий слід його дитячої ніжки. „Ось і все, що залишилося після мене на землі, - з гіркотою подумав літній чоловік. - Але цього мало! Не так потрібно було прожити своє життя...”

(За В.О.Сухомлинським; 152 сл.).

На допомогу класному керівникові

Епіграфи до виховної години:

1. „Порядність - це не лише зовнішній видимий порядок, а й внутрішній”.
2. „Патріотизм - це святе почуття, яке не піддається осміюванню, яке кличе на подвиг і навіть на самопожертву в ім'я батьківщини”.
3. „Повага - це, мабуть, та єдина ниточка, що з'єднує покоління, що натягується щоразу, як струна”.

4. „Вдячність - це результат праці душі й розуму, коли разом з усвідомленням значення зробленого для себе або ж для інших в серці з'являється всеперемагаюче почуття любові, щирості до тих, хто щедро віддавав людям усе, що міг" (За В.О.Сухомлинським).

Постулати до виховної години, присвячені рідній мові.

1. На кожному кроці і кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як власну, більше того - як честь своє нації.
2. Розмовляй у родині своїй тільки рідною мовою. Це принесе тобі правдиву насолоду шляхетного почуття сповнення найбільшого обов'язку для свого народу.
3. Хто в родині своїй не розмовляє рідною мовою, той стоїть на дорозі до мовного винародовлення, - найбільшого непростого гріху супроти свого народу.
4. Бережи особисте ім'я й родове прізвище в повній національній формі, й ніколи не змінюй їх на чужі. Найменша тут зміна - то вже крок до винародовлення.
5. Кожний, хто вважає себе свідомим членом свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови.
6. Кожний свідомий член народу мусить завжди допомагати всіма доступними йому способами розвитку культури своєї літературної мови.
7. Кожний свідомий член народу мусить добре розуміти й ширити головне рідномовне гасло: "Для одного народу - одна літературна мова й вимова, один правопис".
8. Кожний свідомий член нації мусить добре знати й завжди виконувати рідномовні обов'язки свого народу.
9. Де б ти не жив - чи в своїм ріднім краї, чи на чужині, - скрізь і завжди мусиш уважати тільки однієї соборної літературної мови, тільки одного спільного правопису. Тим ти покажеш, що ти свідомий син своєї об'єднаної нації.
10. Кожний свідомий громадянин, живучи серед чужого народу, мусить конче вживати своєї рідної мови не тільки вдома, але й скрізь, де можливо.
11. Кожен громадянин мусить добре пам'ятати й дітей своїх того навчати, що наймиліша мова в цілому світі - то мова рідна.
12. Кожний свідомий громадянин мусить щедро підтримувати свої національні періодичні й неперіодичні видання, даючи їм тим змогу нормальніше розвиватись. Добрий стан національних видань - то могутня сила народу й запевнення розвитку рідної мови, а висота їх накладу - то ступінь національної свідомості народу.
13. У справах рівномовної політики свою народу мусить бути серед цілого громадянства за високих обставин тільки однодушний міцний фронт.

14. Рідномовна політика - то найцінніша й найважливіша частина національної політики взагалі; недотримання нормальних практик сильно шкодить культурі народу і його політичному станові.

15. Кожний свідомий громадянин мусить матеріально й духовно підтримувати свої рідномовні журнали як головні двигуни наукового вивчення й збільшення культури своєї рідної мови. 16. Кожний свідомий громадянин мусить дбати, щоб навіть у найменших оселях закладалися „Гуртки плекання рідної мови”. (За В.О.Сухомлинським).

Отже, дана творча робота допоможе учителю-словеснику використати досвід О.А.Захаренка та В.О.Сухомлинського у роботі. Кожен розділ роботи починається переліком тем відповідно до програми.

Кожне завдання допоможе виробити в учнів навички поєднувати письмо з мовно-лінгвістичним аналізом, дасть можливість охопити великий мовний матеріал.

Контрольні диктанти підсумують знання та навички учнів, активізують розумову діяльність дітей, формуватимуть навички самостійно знаходити помилки, правильно їх аналізувати.

Тексти для переказів передбачають не тільки відтворення змісту, але й творчість учнів.

Твори для контрольного аудіювання покажуть вміння сприймати чуже мовлення, уважно слухати; свідомо виділяти й запам'ятовувати головне в прослуханому тексті, обмірковувати деталі почутого.

Підбірка матеріалу на допомогу класному керівникові з виховної роботи допоможе пробудити в учнів почуття чуйності, доброти, милосердя, поваги до старших, порядності, прагнення допомагати ближньому у скрутну хвилину.

Література:

1. Захаренко О.А., Захаренко С.О. 210 шкільних лінійок. - Сахнівка, 2002. - 61с.
2. Захаренко О.А., Мазурик С.М. Школа над Россю. - К.: Радянська школа, 1979.-185 с.
3. Захаренко О.А. Слово до нащадків. - К.: СПД Богданова А.М., 2006. - 118с.
4. Береговой А.А. Директор села [А.А.Захаренко] // Педагогіка толерантності. -2002. -№2.-11 -12с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Том 2. - К.: Радянська школа, 1976. - 515-518с, 520-521с.

В.В. Гришук, учитель української мови і літератури Маньківського НВК
О. Г. Мороз, учитель української мови і літератури Дзензелівської ЗОШ I-III ступенів Маньківської районної ради
А. В. Петрова, учитель української мови і літератури ЗОШ I-III ступенів №17 м.Черкаси Черкаської міської ради

Тексти диктантів, переказів

Немов ріка, що народжується із струмочків, озерець, гірських потічків, людське життя бере початок із шкільної парти. Вона - колиска майбутньої долі. Так вважав колишній директор Сахнівської школи Олександр Антонович Захаренко, Людина з великої літери, із Божою іскринкою в очах і душею, відданою дітям. У 65-річний його День народження школі присвоєно звання Авторської.

У житті ніколи нічого не відбувається випадково. Проходить час, ми констатуємо певні зміни, але знову і знову ведуть протоптані стежини до дивошколи не лише людей із рідної Черкащини, а й з усієї України.

Шість творчих таємниць учителя, визначені Олександром Антоновичем, такі прості і мудрі! Перша - однозначно, в конспекті уроку, точніше у великій праці з підготовки до нього, неповторного, єдиного, як прожите життя, як ... свято єднання вчительської душі з душами своїх вихованців.

Друга таємниця творчості педагога - в його відмові йти протореною стежкою, в його звичці знаходити нестандартні вирішення будь-якої проблеми.

Кого люблять діти? Хто не такий, як усі, хто щодня радує їх новинкою, хто не буденно сіра, а святково творча особистість.

Звичайна і водночас незвичайна школа, головною рисою стилю роботи якої є творчість, постійний пошук, погляд у перспективу, а ґрунтом - Любов. Любов до дітей. У ній вчать вчитися. Вчать мріяти. Мислити... Виховують потребу в інтелектуальному збагаченні, духовному спілкуванні. Потребу в самовихованні і самовдосконаленні. Вчителі прагнуть будувати уроки так, щоб діти не лише засвоювали знання, а розуміли, що без них їм у житті просто не обійтись.

„Школа - це маленька держава. У цій державі мають бути особливі закони, звичаї та традиції, сутність та спрямованість яких визначаються ідеями та мріями, що народжуються багатою дитячою фантазією і бажанням залишити після себе добрі справи, - так сказав мудрий педагог, новатор Олександр Антонович Захаренко, який майже сорок років свого життя присвятив саме побудові такої держави. Виплекав у мріях і вибудував разом з усією громадою села Сахнівки унікальний навчально-виховний комплекс для всебічного розвитку дітей, який упродовж десятиріч був і залишається нині духовним центром села.

1. Назвіть граматичну основу речень. Визначіть тип присудка. Поясніть вживання форм присудка.

Совість

Про неї важко говорити, бо це поняття філософське та ще й суб'єктивне. Кожна людина вважає себе совісною, вкладаючи в це слово свій, властивий лише їй, зміст. Одна, нині покійна вчителька, в розмові зі мною просила не чіпати її совісті, бо то притаманне тільки їй, вона має свої критерії совісності, не такі, як у інших. Але ж совість в людини - або вона є, або її немає. Середини не буває. Не можна, на її думку, у відсотках лічити ту совість. Совість - це сумнівний, психічний стан у людини, який буває, коли дитина чи доросла людина не змогла дотримати свого слова, виконати обов'язок, змушена обманути. Ми звикли характеризувати дитину: чи совісна вона, чи ні. Вважаємо її совісною, якщо вона добропорядна, ретельно виконує обов'язки, які покладають на неї батьки або старші. Вважається, що дитина може й втратити совість, якщо сумлінно не виконує обов'язок чи не дотримує слова. Характеристика тоді для дитини така: не має або втратила совість. Колего! Зроби все можливе і неможливе, щоб дитині не дорікали старші: „Ти безсовісна дитина, ти втратила авторитет серед друзів, ти не знаєш, що таке совість!" А ти знаєш, колего?! Можливо, придумаєш визначення, виправдання своєму невігластву? А слід було б!

(За О. Захаренком)

2. Прочитайте текст. До якого стилю та гину мовлення він належить? Підготуйте усне повідомлення з теми: „Ти" чи „Ви" казати на батьків", дібравши потрібний матеріал для розкриття запропонованої теми із тексту.

„Ти" чи „Ви" казати на батьків. Спірне питання, одні думають так, інші - інакше. А правильніше - як батьки вирішать. Як захочуть, як змалку дітей привчать. Як на мій погляд, дітей треба привчати говорити „Ви". Це не педагогічна видумка, а тимчасова міра. У наш бурхливий час необхідна особлива повага до людей похилого віку. Та ще й не просто дід і баба, а дідусь і бабуся. Звичка переросте в норму людських стосунків, де повага посяде домінуюче місце. Колись Олександр Сергійович Пушкін написав: „Пустое Вы, сердечным Ты...". Прислухайтесь до нього і зробіть навпаки. Іде складова частина нашого національного менталітету. В Україні звичкою було називати своїх рідних батьків, бабусь, дідусів та прародичів красивим словом Ви, а не тикати, немовби однолітку - ти, ти, ти! Звичайно, „Ви" - це не лише прояв уваги, турботи, любові до старших, до своїх мами і тата, це - вимушена віра приучення дітей бути слухняними в сім'ї. Це слово „Ви" спонукає дитину подумати: „Хто я в цьому світі? Хто мої батьки? Чи заслуговую я, щоб мене одягали, годували? Чи пробачать мені мої недоречності?" А втім, колего, сам вирішуй. Правильно чи неправильно це. Тобі видніше. Моя думка - „Ви".

(За О. Захаренком)

Василь Олександрович Сухомлинський видатний педагог. Усе своє життя він працював у школі з дітьми. Чи актуальні ідеї великого педагога сьогодні? Що з його праць ми можемо використати наприкінці в сучасній школі, адже нова епоха ставить нові вимоги. Час невпинно змінює і середовище, і людину. Постійно удосконалюються програми, завдання, цілі педагогічної науки. Можливо, педагогічні настанови майже півстолітньої давності втратили свою цінність?

Так! Програми, цілі, завдання змінилися, але незмінними залишаються загальнолюдські цінності, які лежать в основі педагогічних ідей В.Сухомлинського. Добро, Любов, Милосердя, Віра -- саме ці вічні категорії лежать в основі його праць.

В усьому творчому доробку Василя Олександровича червоною ниткою проходить, що школі потрібний не просто вчитель, який викладає основи якоїсь науки, школі потрібний вчитель - вихователь людської душі.

Переклади

1. Політрук Василь Олександрович Сухомлинський горів у пекельному вогні. І старенький лікар, начальник госпіталю, звелів його нести просто на операційний стіл. Лікар уважно оглянув рани, похитав скрушно головою.

- А ліву руку вам доведеться відпиляти, молодий чоловіче, - сказав він.
- Як же я буду без руки?!
- У вас уже зараз гангрена. А це, брате, смертельно.
- Не треба різати, лікарю. Прошу вас...
- Думаєш, мені хочеться різати, сину?
- То й не різте. Благаю вас.
- Ви що, піаніст чи скрипаль? - звів очі лікар.
- Ні, я вчитель.
- Вчителювати можна й з однією рукою.
- Воно-то так. Але вчителеві руки потрібні не менше, ніж музикантові...
Як і лікареві, наприклад, - додав він по хвилі.

Хірург глянув на пораненого і посміхнувся.

Він сам оперував політрука Сухомлинського. Спочатку розчистив рану на лівій руці, довго стуляв потрощені кістки, зшивав м'язи і сухожилля. Нарешті сестра забинтувала рану.

- Один шанс із ста, - зітхнув лікар, а голосно додав: - Коли й обійдеться, рука ваша буде коротшою за праву, ледве сточив...
- Нехай коротша, аби була, - сказав політрук, втрачаючи свідомість.

Після короткого відпочинку друга операція. Велика, рвана рана зяяла над самим серцем. У глибині рани скальпель натрапив на гострий зуб заліза. Не дай Боже, той осколок на кілька сантиметрів попав би нижче - і давно б не було на світі цього на диво терплячого політрука.

Через три дні, коли хворому стало краще, лікар вручив Сухомлинському той осколок.

- Натє, сховайте свою смерть. А ви молодець, учителю. Кров у вас чудесна! Перемогла гангрену. Можна сказати, випросили у мене руку. Спасибі вам за терпіння.

Дні, коли чергувала медсестра Валя Маслівець, були для Василя найбільшою відрадою. Адже Валя, можна сказати, землячка, з Полтавщини вона, з Нових Санжар, а вчилася в Полтавському педінституті, і він зустрічав її гам не раз, коли приїздив улітку на сесії як студент-заочник. У перші дні після операції, коли йому було особливо зле, Валя не відходила від нього, була за рідну сестру, за матір. Вона годувала його з ложечки, напувала чаєм і водою, клала холодний компрес на розпашіле чоло, говорила добрі й ласкаві слова.

Він слухав її захоплено.

- Валю, яка з тебе була б чудова вчителька! Обіцяй мені, що після війни працюватимеш у школі! Обіцяєш?
- Обіцяю! Я в твоїй школі працювати буду. А ти станеш директором...
- Спасибі тобі. Тільки навряд чи я виживу. А так хотілося б... Ти розумієш?! Я заходжу в клас. Десятки дитячих очей дивляться на мене з цікавістю і ждуть від мене чогось нового. І я розповідаю їм про

Сім дочок

Було у матері сім дочок. Одного разу поїхала мати в гості до сина, що жив далеко. Повернулася додому аж через тиждень. Коли мати зайшла до хати, дочки одна за одною почали говорити як вони сумували за матір'ю.

- Я сумувала за тобою, як маківка за сонячним променем, - сказала перша дочка.

- Я чекала тебе, як суха земля чекає краплини води, - промовила друга.

- Я плакала за тобою, як маленьке пташеня плаче за пташкою, - сказала третя.

- Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, - щебетала четверта.

- Ти снилася мені, як троянді сниться краплина роси, - промовила п'ята.

- Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, - сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття і принесла їй води в ночвах - помити ноги.

(В. О. Сухомлинський)

Як і півстоліття тому, слово - наша чи не єдина зброя, майстерне володіння якою забезпечить перемогу над байдужістю та невіглаством. Сухомлинський писав, що саме від педагога залежить, чим саме стане серце дитини - „ніжною квіткою чи засушеною травою”.

І, можливо, саме слово вчителя: „... слово розумне і чуйне, ясне і дохідливе, принципове і відверте, щире і доброзичливе, упевнене і переконливе підтримає дитину в нелегкий час і допоможе пережити його”, - говорив Василь Олександрович Сухомлинський виражається наше ставлення до зробленого для нас добра. Звертаючись один до одного з проханням, ми говоримо: будь ласка. У цьому простому і чудесному вислові, що здатний чудодійно впливати,

захована наша повага до гідності людини, шанування в ній самостійності, незалежності, доброї волі.

(За творами В. Сухомлинського)

б. Вибірковий диктант

Випишіть із тексту речення з простими і складеними присудками. Підкресліть їх.

Знання - національне багатство, якого маєш ти набути в роки дитинства, отрочтва, ранньої юності. Те, чого не здобув у юні роки, ніколи не здобудеш такою самою мірою потім. Твій обов'язок - учитися в повну міру своїх сил...

Знай, що людський обов'язок дітей - платити батькам за піклування про тебе, за їх безмежну любов і відданість - платити тим самим: піклуванням, любов'ю, відданістю.

Краса - могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса - це яскраве світло, що осяває... Я б назвав красу гімнастикою душі - вона випрямляє наш дух, нашу совість, наші почуття, переконання. Краса - це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе...

Любов до людей - це твоя моральна серцевина.

Любов могутня вихователька. Вона робить людину чистішою, чеснішою, щирішою, вимогливішою і суворішою в додержанні моральних основ життя...

(В. О. Сухомлинський)

7. Виразно прочитайте текст. Визначте складнопідрядні речення з підрядними порівняльними. З'ясуйте, які з порівняльних речень повні, а які неповні.

Батьківщина - твій дім, твоя колиска. У рідному домі не завжди все гаразд. Є в нас своє лихо і горе. Говорячи про них, пам'ятай: ти говориш про горе і лихо свого рідного дому... Говорити про недоліки - для цього великого розуму не треба. Зневажай демагогію і балаканину. Думай і роби все для того, щоб перемогли добро і справедливість..

Батько - найрідніший, найдорожчий для тебе чоловік, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок, вчинок, за весь твій життєвий шлях - від народження до смерті... Бути гідним свого батька - твоя особлива честь...

Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Три нещастя в людини: смерть, старість і погані діти, - говорить українська народна мудрість. Старість - невідворотна, смерть - невблаганна, перед цими нещастями ніхто не може зачинити двері свого дому. А від поганих дітей можна вберегтися, як від вогню. І це залежить не тільки від батьків, а й від самих дітей.

Бути справжньою людиною - це означає віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у

кожної людини, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилося хороше враження від тебе, від твоєї душі.

(В. Сухомлинський)

5. Прочитайте наведені думки видатного педагога, поміркують над ними. Доберіть аргументи для підтвердження кожної. Висловіть своє бачення.

1. Людина не може жити сама. Найвище щастя і радість людська - спілкування з людьми.

2. Ми часто говоримо один одному: бажаю тобі всього доброго, бажаю тобі добра і щастя. Це не тільки вияв ввічливості. У цих словах ми виявляємо свою людську сутність.

3. Ми говоримо один одному: здрастуйте, доброго вам здоров'я... Цим ми висловлюємо своє ставлення до найбільшої цінності -- людини. 4. Ми говоримо один одному: дякую, спасибі. У словах подяки, що стали формулою людських взаємовідносин з давніх часів, це не заспокоїло жорстоку. Каже вона чоловікові: „Коли хочеш, щоб я жила з тобою, убий матір, вийми з грудей серце і спали його на вогні”.

Не здригнулася душа сина: так зачарувала його врода дружини. Каже він матері: „Наказала мені дружина вбити вас, мамо... А не послухаю - піде від мене”. Заплакала мати й відповідає: „Ну що ж, сину, роби так, як велить тобі серце”.

Пішов син з матір'ю в діброву, наламав сухого хмизу, розпалив вогнище. Убив матір, поклав серце на жар. Спалахнула галузка, відскочила жаринка в обличчя синові, обпекла боляче. Скрикнув той, закрив долонею обпечене місце. Стрепенулося серце материнське, що горіло на повільному вогні, прошепотіло: „Синочку мій рідний, тобі боляче? Зірви листок подорожника, ось росте біля вогнища, приклади до обпеченого місця. А до листка подорожника приклади серце материнське... Потім у вогонь покладеш...”

Заридав син, схопив гаряче материнське серце, уклав його в розкраяні груди, облив пекучими сльозами. Зрозумів він, що ніхто й ніколи не любив і не любитиме його так гаряче і віддано, як рідна мати. І такою величезною й невичерпною була любов материнська, таким всесильним було бажання бачити сина радісним, що ожило серце, загоїлася рана. Підвелася мати і притисла кучеряву голову до грудей.

Осоружною стала йому дружина-красуня, не міг він повернутися до неї. Не повернулася додому й мати. Пішли вони вдвох степами широкими, та й стали двома могилами високими.

То ж не даремно кажуть у народі: „Материнська любов - найсвятіша”.

(За В. Сухомлинським)

4. Пояснювальний диктант

- Назвіть граматичну основу речень. Визначіть тип присудка. Поясніть вживання форм присудка. Може, ти посадив дуба?
- Ні, не посадив я дуба...
- Може, ти виплекав поле?
- Ні, не виплекав я поля...
- Ну, то, виходить, ти пісню склав?
- Ні, і пісні я не склав.
- То хто ж ти такий? Що ж ти робив цілісіньке життя? - з подивом запитав дідусь.

Нічого не міг відповісти старий чоловік. Згадалась йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до того дому. Стоїть будинок, наче вчора його поставили, а на нижній сходинці - закам'янілий відбиток його маленької ніжки.

„От і все, що залишиться після мене на землі, - з гіркотою думає старий чоловік. - Але ж цього мало, дуже мало... Не так треба було жити!..”

(В. Сухомлинський)

Завдання. Напишіть докладний переказ тексту. Доповніть текст переказу своїми міркуваннями про сенс людського життя.

3. Прочитайте текст. До якого стилю та типу мовлення він належить? Підготуйте усне повідомлення на тему: „Материнська любов”, дібравши потрібний матеріал для розкриття запропонованої теми з тексту.

Материнська любов - найсвятіша

Є старовинна українська легенда.

У матері був єдиний син - дорогий, ненаглядний. По краплинці збирала росу для вмивання, найтоншим шовком вишивала сорочки. Виріс син - ставний, гарний. Одружився з дівчиною небаченої краси. Привів молоду дружину до рідної хати. Незлюбила та свекруху, зненавиділа її. Боялася мати з'явитися невістці на очі, сиділа в сінях. А згодом у сарай переселилась. Але й незнане. Відкриваю очі на дивний світ. Ти знаєш, Валю, при вході в нашу школу ми вивісимо велике полотнище, а на ньому напишемо слова, звернені до учнів: „Найголовніше, що ти повинен знайти в нашій школі, - це мету свого життя”. І потім ще слова великого вченого Пирогова. Їх теж би написати на видноті: „Школа славна не числом, а славою своїх учнів”.

(І. Цюпа)

Завдання. Напишіть докладний переказ тексту.

Сформулюйте гасло, яке б ви вивісили при вході до вашої школи. Якою б хотіли бачити свою школу? У якій школі хотіли б працювати? Використайте в переказі пряму й непряму мову.

2. Який слід повинна залишити людина на Землі?

Старий майстер поставив кам'яний дім. Став збоку й милується ним. „Завтра в ньому поселяться люди”, - з гордістю думав майстер.

А тут біля дому гуляв хлопчик. Він скочив на сходинку й залишив слід своєї маленької ніжки на ще не затверділому цементі.

- Навіщо ти псуєш мою роботу? - каже з докором майстер.

Хлопчик глянув на відбиток ноги, засміявся і втік. Минуло багато літ. Хлопчик став дорослий. Життя його склалося так, що він часто переїжджав з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прив'язувався -- ні руками, ні душею.

Наспіла старість. Згадав старий чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілось йому побувати в рідному селі. Приїхав старий чоловік на свою батьківщину. Зустрічається з людьми, називає своє прізвище, та все знизує плечима, ніхто не пам'ятає такої людини.

- Що ж ти залишив після себе? - питає старого чоловіка один дідусь. -
Чи є в тебе син або дочка?
- Немає у мене ні сина, ні дочки, - відповідає старий чоловік.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1036 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1